

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
Факультет міжнародних економічних відносин
Кафедра міжнародної політики

Палінчак Микола Михайлович
Бокоч Вікторія Михайлівна
Дір Ігор Юрійович
Савка Віталій Янович
Стебляк Діана Михайлівна
Лешанич Мирослав Михайлович

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

(для студентів денної та заочної форм навчання
освітнього ступеня бакалавра
спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини)

Ужгород-2022

Укладачі:

Палінчак Микола Михайлович, доктор політичних наук, професор
Бокоч Вікторія Михайлівна, доктор політичних наук, професор
Дір Ігор Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент
Савка Віталій Янович, кандидат політичних наук, доцент
Стебляк Діана Михайлівна, доктор філософії в галузі політики,
викладач
Лешанич Мирослав Михайлович, кандидат політичних наук,
викладач

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої Ради факультету
міжнародних економічних відносин Ужгородського національного
університету(Протокол № 10 від 17 жовтня 2022 р.)*

Рецензенти:

Остапеч Ю. О., доктор політичних наук, професор
Переш І. Є., кандидат юридичних наук, доцент

Зовнішня політика України: опорний конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання освітнього ступеня бакалавра спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини) / Укладачі: Палінчак М. М., Бокоч В. М., Дір І. Ю., Савка В. Я., Стебляк Д. М., Лешанич М. М. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2022. 80 с.

Опорний конспект лекцій охоплює тематичні модулі вивчення дисципліни «Зовнішня політика України», яка викладається студентам спеціальності «Міжнародні економічні відносини». Навчально-методичний посібник розкриває категоріальний апарат курсу, зміст, особливості й основні напрями зовнішньополітичної діяльності України, принципи, методологічні основи й методи дослідження зовнішньої політики, особливості двосторонніх відносин України із зарубіжними країнами. Опорний конспект може використовуватися при підготовці здобувачів освіти до практичних занять із курсу, опрацювання питань самостійної роботи.

Навчальний доробок містить передмову, тематичний план, зміст лекційного матеріалу дисципліни «Зовнішня політика України», питання для самоконтролю, список рекомендованих джерел.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	99
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	
Тема 1. Зовнішня політика держави: сутність, принципи реалізації	
Тема 2. Політика сусідства ЄС і України	
Тема 3. Розвиток зовнішньополітичних відносин України з колишніми радянськими республіками	
Тема 4. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України. Російська агресія	
Тема 5. Співпраця України та країн Вишеградської Четвірки: напрацювання та перспективи	
Тема 6. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України	
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Зовнішня політика України» є обов'язковим компонентом Освітньо-професійної програми підготовки фахівців за освітнім ступенем бакалавра спеціальності Міжнародні економічні відносини, галузі знань Міжнародні відносини.

Метою курсу є формування фахових компетентностей здобувачів освіти, ознайомлення їх з ключовими підходами до розуміння сутності зовнішньої політики, її типів, напрямів, принципів, дослідження історичного розвитку зовнішньополітичної діяльності України, аналіз сучасного стану зовнішньої політики суверенної держави, проблем забезпечення її національних інтересів у сучасних міжнародних відносинах.

Завданням навчальної дисципліни є:

- охарактеризувати теоретико-методологічні основи дослідження зовнішньої політики держави, її основні типи, розкрити зміст основних категорій аналізу зовнішньої політики;

- проаналізувати базові дипломатичні принципи, на яких базується взаємодія України з міжнародними організаціями, особливо зі структурними підрозділами системи Організації Об'єднаних Націй (ООН);

- розкрити особливості й проблеми входження України до процесів політичної та економічної інтеграції, зокрема у рамках ЄС;

- простежити проблеми й перспективи співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями (СОТ, МВФ, СБ, ЄБРР);

- проаналізувати специфіку безпекової та оборонної інтеграції України;

- сформулювати цілісне бачення стану та перспектив розвитку багатосторонніх і двосторонніх відносин із державами Азії, Африки, Латинської Америки, Азійсько-Тихоокеанського регіону.

- проаналізувати роль країн Європи та США у допомозі Україні проти російської агресії.

Опорний конспект структуровано за темами, відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Зовнішня політика України». За кожною темою представлено запитання для самоперевірки студентами засвоєного матеріалу, подано рекомендовані літературні джерела.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Загальна інформація	
Назва факультету	Міжнародні економічні відносини
Освітня програма (галузь, спеціальність, рівень вищої освіти, форма навчання)	Міжнародні економічні відносини Галузь знань: 29 Міжнародні відносини Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти
Навчальний рік	2022-2023
Назва дисципліни, код (електронна адреса на сайті ДВНЗ «УжНУ»)	ОК. Зовнішня політика України
Кафедра (назва, адреса, телефон, email)	Кафедра міжнародної політики (м. Ужгород, вул. Університетська, 14) kaf-intrelations@uzhnu.edu.ua
Керівник кафедри (контактний e-mail)	Панов Ален Володимирович, кандидат історичних наук, професор (alen.panov@uzhnu.edu.ua)
Семестр (семестр, у якому реалізується вивчення дисципліни)	7-й семестр
Тип дисципліни/модулю (обов'язкова/ вибіркова)	обов'язкова
Викладачі (імена, прізвища, наукові ступені і звання викладачів, які викладають дисципліну, контактний email)	Дір Ігор Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент (ihor.dir@uzhnu.edu.ua)
Особа, відповідальна за силабус (особа, якій слід надавати коментарі стосовно силабуса, контактний e-mail)	Дір Ігор Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент (ihor.dir@uzhnu.edu.ua)
Кількість кредитів ECTS	3

Кількість годин (лекції/ практичні заняття/ інди- відуальна робота студен- та/самостійна робота)	28/32/54 (денна форма навчання) 8/4/78 (заочна форма навчання)
Форма контролю	залік
Мова навчання	українська
Інформація про консультації	дистанційні; відповідно до графіку; індивідуальні

2. Коротка анотація до курсу

Навчальна дисципліна «Зовнішня політика України» є обов'язковим компонентом професійної підготовки здобувачів освіти спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» і укладена на відповідних наукових, педагогічних та методичних засадах з практично-професійним спрямуванням. Вивчається на денній формі впродовж 7-го семестру і охоплює 10 тем навчального матеріалу. Структура дисципліни: лекції – 28 год., практичні заняття – 32 год., самостійна робота студентів – 54 год. Загалом – 90 годин (3 навчальні кредити ECTS). Формою контролю є поточний контроль, один модульний контроль, залік.

3. Мета і цілі дисципліни

Мета курсу – сформувати у студентів належний рівень знань у галузі міжнародних відносин та оволодіти сучасними знаннями та практичними навичками аналізу сучасного стану, інтересів та проблем зовнішньої політики України.

Завдання дисципліни:

- розглянути основні зовнішньополітичні акції, міжнародні угоди, договори, які визначали зміст зовнішньої політики України в різних історичних умовах новітнього періоду;
- визначити місце України в системі міжнародних відносин і в зовнішньополітичних доктринах провідних держав світу;
- з'ясувати механізми та принципи реалізації зовнішньої політики України на сучасному етапі;
- проаналізувати історію становлення та розбудови багатостороннього міжнародного співробітництва України;
- визначити основні напрями і завдання зовнішньополітичної стратегії сучасної незалежної України;
- розглянути участь України в роботі міжнародних організацій;
- формувати у майбутніх фахівців потребу в самовдосконаленні.

4. Компетентності, формування яких забезпечується вивченням дисципліни

Відповідно до Освітньо-професійної програми вивчення дисципліни формуються складові професійної компетентності:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері міжнародних відносин у цілому та міжнародних економічних, зокрема, а також у процесі навчання, що передбачає застосування новітніх теорій та методів при здійсненні комплексних досліджень світогосподарських зв'язків, характеризується комплексністю та невизначеністю умов (Інтегральна).

Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні (ЗК 1).

Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя (ЗК 2).

Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово (ЗК 5).

Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК 8).

Уміння бути критичним і самокритичним (ЗК 9).

Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності) (ЗК 10).

Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК 12).

Здатність виявляти особливості функціонування середовища міжнародних економічних відносин і моделей економічного розвитку (СК 3).

Здатність до діагностики стану досліджень міжнародних економічних відносин і світового господарства у міждисциплінарному поєднанні з політичними, юридичними, природничими науками (СК 9).

Здатність обґрунтовувати доцільність застосування правових, економічних і дипломатичних методів (засобів) вирішення конфліктних ситуацій на міжнародному рівні (СК10).

Здатність проводити оцінку й аналіз безпекової компоненти у міжнародних економічних відносинах (СК 13).

5. Очікувані результати навчання

Відповідно до Освітньо-професійної програми, вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами освіти таких програмних результатів навчання:

Вільно спілкуватися з професійних питань державною та іноземними мовами усно і письмово, фахово використовувати економічну термінологію (ПРН 2).

Систематизувати й упорядковувати отриману інформацію щодо процесів і явищ у світовому господарстві; оцінювати та пояснювати вплив ендегенних і екзогенних факторів на них; формулювати висновки і розробляти рекомендації з урахуванням особливостей національного і міжнародного середовища (ПРН 4).

Володіти навичками самоаналізу (самоконтролю), бути зрозумілим для представників інших бізнес-культур і професійних груп різного рівня (з фахівцями з інших галузей знань/видів діяльності) на засадах цінування різноманітності, мультикультурності, толерантності та поваги до них (ПРН 5).

Ідентифікувати й виокремлювати особливості функціонування суб'єктів міжнародних відносин та моделей їх економічного розвитку (ПРН 10).

Демонструвати знання про стан досліджень міжнародних економічних відносин та світового господарства у міждисциплінарному поєднанні із політичними, юридичними, природничими науками (ПРН 16).

Визначати причини, типи й характер міжнародних конфліктів і суперечок, обґрунтовувати і застосовувати економічні, юридичні та дипломатичні методи і засоби їх вирішення на міжнародному рівні, відстоюючи національні інтереси України (ПРН 17).

Відстоювати національні інтереси України з урахуванням безпекової компоненти міжнародних економічних відносин (ПРН 20).

6. Формат і обсяг курсу

Формат курсу (вказіть денний або заочний, кількість кредитів)	Денна форма/заочна форма	3 кредити (90 год.)
Вид занять	Кількість годин	Кількість груп
лекції	28/8	2
практичні	32/4	2
самостійна робота	54/78	

7. Тематика та зміст курсу

Код виду занять	Тема. Зміст навчання	Код очікуваного результату навчання за ОПП	Викладач
Л-1 (лекція-1)	Визнання України незалежною державою	ПРН 2, 4, 5, 10	Дір І.Ю.
Л-2	Розбудова зовнішньополітичної інфраструктури	ПРН 2, 4, 5, 10, 16, 17	Дір І.Ю.
Л-3	Зовнішньополітичний курс України з 1991 по 1994 рр.	ПРН 2, 4, 5, 10, 16, 17, 20	Дір І.Ю.
Л-4	Зовнішньополітичний курс України з 1994 по 2004 рр.	ПРН 2, 4, 5, 10, 16, 20	Дір І.Ю.
Л-5	Зовнішньополітичний курс України з 2005 по 2010 рр.	ПРН 2, 4, 5, 10, 16, 17, 20	Дір І.Ю.
Л-6	Зовнішньополітичний курс України з 2010 по 2013 рр.	ПРН 2, 4, 5, 10, 16, 17, 20	Дір І.Ю.
Л-7	Актуальні засади зовнішньої політики України з 2014 по 2019 рр.	ПРН 2, 4, 5, 10, 16	Дір І.Ю.
Л-8	Основні зовнішньо-політичні виклики	ПРН 2, 4, 5, 10, 16	Дір І.Ю.
Л-9	Актуальні засади зовнішньої політики України з 2020 р. по теперішній час	ПРН 2, 4, 5, 10	Дір І.Ю.
Л-10	Діяльність України в міжнародних організаціях (регіональних та універсальних)	ПРН 2, 4, 5, 10, 17, 20	Дір І.Ю.
П-1 (практичне заняття 1)	Визнання України незалежною державою	ПРН 2, 4, 5, 10, 17, 20	Дір І.Ю.
П-2	Розбудова зовнішньополітичної інфраструктури	ПРН 4, 5, 10, 16, 17	Дір І.Ю.
П-3-4	Зовнішньополітичний курс України з 1991 по 1994 рр.	ПРН 4, 5, 10, 16	Дір І.Ю.

П-5-6	Зовнішньополітичний курс України з 1994 по 2004 рр.	ПРН 4, 5, 10, 16, 17	Діп І.Ю.
П-7	Зовнішньополітичний курс України з 2005 по 2010 рр.	ПРН 2, 4, 5, 10, 16, 17, 20	Діп І.Ю.
П-8	Зовнішньополітичний курс України з 2010 по 2013 рр.	ПРН 2, 10, 16, 17	Діп І.Ю.
П-9	Актуальні засади зовнішньої політики України з 2014 по 2019 рр.	ПРН 5, 10, 16, 17	Діп І.Ю.
П-10	Основні зовнішньополітичні виклики	ПРН 2, 4, 16, 17, 20	Діп І.Ю.
П-11	Актуальні засади зовнішньої політики України з 2020 р. по теперішній час	ПРН 2, 4, 5, 10, 16, 17	Діп І.Ю.
П-12-13	Діяльність України в міжнародних організаціях (регіональних та універсальних)	ПРН 2, 5, 10, 16, 17	Діп І.Ю.
П-14	Основи зовнішньої політики країн-сусідів: Угорщина, Словаччина, Польща, Румунія, Молдова	ПРН 5, 10, 16, 17	Діп І.Ю.
П-15	Основи зовнішньої політики країн Азії (Китай, Індія та інші)	ПРН 2, 10, 16, 17	Діп І.Ю.
П-16	Основи зовнішньої політики країн Африки та Латинської Америки	ПРН 2, 4, 5, 10, 16, 17	Діп І.Ю.
СР-1 (самостійна робота 1)	Тема І. Предмет і завдання курсу “Зовнішня політика України”	ПРН 2, 4, 5	Діп І.Ю.
СР-2	Тема 2. Принципи і норми міжнародного права, покладені в основу формування зовнішньополітичної концепції Української держави	ПРН 2, 5, 10, 20	Діп І.Ю.
СР-3	Тема 3. Основні напрями і завдання зовнішньої політики України	ПРН 2, 4, 5, 20	Діп І.Ю.

СР-4	Тема 4. Історичні корені формування засад зовнішньополітичної діяльності Української держави. Дипломатія Київської Русі	ПРН 2, 4, 5, 10, 16	Дір І.Ю.
СР-5	Тема 5. Зовнішньополітична діяльність Запорізької Січі. Б. Хмельницький. Міжнародні зв'язки України періоду Козаччини	ПРН 2, 4, 16, 17, 20	Дір І.Ю.
СР-6	Тема 6. Зовнішня політика України доби Центральної Ради і УНР	ПРН 2, 4, 20	Дір І.Ю.
СР-7	Тема 7. Міжнародна діяльність України у ХХ ст.	ПРН 2, 4, 20	Дір І.Ю.
СР-8	Тема 8. Пріоритетні напрями зовнішньої політики України і двостороннє партнерство зі Сполученими Штатами Америки	ПРН 2, 4, 5, 10	Дір І.Ю.
СР-9	Тема 9. Розв'язання проблемних питань державного кордону України	ПРН 2, 4, 5, 10, 16	Дір І.Ю.
СР-10	Тема 10. Кавказький регіон в українській політиці. Азіатський вектор української зовнішньої політики. Африка в політиці України	ПРН 2, 4, 5, 10, 16, 20	Дір І.Ю.
СР-11	Тема 11. Участь України у системі міжнародної безпеки	ПРН 2, 17, 20	Дір І.Ю.

У процесі лекційних занять студенти ознайомлюються із нормативно-правовою базою, основними поняттями та визначеннями, змістом теми відповідно до плану.

Методи навчання диференціюються у залежності від дидактичної мети, виду занять. Традиційні методи навчання: лекція, лекція з елементами дискусії, лекція-візуалізація. Практичні заняття проводяться за матеріалами тем лекційних занять, самостійної роботи і призначені для їх засвоєння, узагальнення, набуття практичних навичок.

8. Засоби діагностики та критерії оцінювання результатів навчання		
Поточний контроль здійснюється під час проведення навчальних занять і має на меті перевірку засвоєння студентами навчального матеріалу. Форми оцінювання поточної навчальної діяльності включають контроль теоретичної та практичної підготовки.		
Код виду заняття	Спосіб поточного контролю результатів навчання	Критерії зарахування
Л-1-10	Складання тез лекцій	Наявність тез лекцій
П-1-15	Виконання письмових робіт (тестування, виконання проєктів, модульна контрольна робота; усні відповіді (дискусія з наукової проблеми, виступи, інформаційні повідомлення, відповіді на питання та доповнення, експрес-опитування).	Т1-Т10 – 10 б.
П-16	Модульний контроль	1-50
Підсумковий контроль		
Загальна система оцінювання	систематичність та активність роботи на заняттях протягом семестру / підсумковий модульний контроль / залік	
Шкали оцінювання	100-бальна шкала ECTS	
Умови допуску до підсумкового модульного контролю	Здобувач освіти виконав практичні заняття і отримав не менше, ніж 60 балів за результатами модульного контролю	
Модульне поточне оцінювання проводиться під час практичних занять. Кількість балів виставляється інтегровано за роботу на заняттях та виконання самостійної роботи і включає: експрес-опитування; підготовку презентацій до практичного заняття за обраною тематикою; оцінку індивідуального завдання (реферат). Модульне завдання виконується у вигляді письмової відповіді на питання.		

Вид підсумкового контролю	Методика проведення підсумкового контролю	Критерії зарахування
<p>Підсумкова модульна оцінка</p>	<p>Підсумкова модульна оцінка визначається як середнє арифметичне результатів усіх модульних контролів та виставляється за 100-бальною шкалою, шкалою ECTS та національною шкалою. Модульна контрольна робота складається з двох теоретичних питань. Кількість варіантів завдань чотири. Кожне теоретичне питання оцінюється від 1 до 50 балів. Критерії оцінювання: правильність відповіді, повнота висвітлення змісту питання, аргументація відповіді, орієнтування у ключових поняттях; логічне, послідовне викладення думок, узагальнення, підбиття підсумків; дотримання норм культури писемного мовлення, наукового стилю викладу думок.</p> <p>Переведення даних 100-бальної шкали у оцінки за національною шкалою та шкалою ECTS здійснюється відповідно до Положення про оцінювання навчальних досягнень студентів УжНУ за кредитно-модульною системою (Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/5330 .)</p>	<p>Максимальна кількість балів - 100. Мінімальна кількість балів - 60.</p>

Критерії оцінювання заліку

Залік	<p>Підсумковий модульний контроль включає такий вид контролю: залік. Форма проведення – усно. Максимальна оцінка складає 100 балів.</p> <p>«зараховано» (90-100 балів, А) заслуговує студент, який: всебічно, систематично і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом; вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях; засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою; засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває; вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи;</p> <p>«зараховано» (82-89 балів, В) – заслуговує студент, який: повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, у тому числі застосовує його на практиці, має</p>	<p>Оцінка виставляється в трьох шкалах: національній; рейтинговій (100-бальній) та ECTS (A, B, C, D, E, FX, F)</p>
-------	--	--

	<p>системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях; має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування; під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправляє, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу;</p> <p>«зараховано» (74-81 бал, C) – заслуговує студент, який: загалом роботу виконав, але відповідає з певною кількістю помилок; вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність; опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою;</p> <p>«зараховано» (64-73 бали, D) – заслуговує студент, який: знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії; виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок; ознайомлений з основною літературою, яка</p>	
--	---	--

	<p>рекомендована програмою; допускає помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення;</p> <p>«зараховано» (60-63 бали, E) – заслуговує студент, який: володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер;</p> <p>«незараховано» (35-59 балів, FX) – виставляється студенту, який: виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань;</p> <p>«незараховано» (35 балів, F) – виставляється студенту заочної форми навчання, який: володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім; допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою; не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.</p>	
--	---	--

Перелік питань до заліку

1. Передумови проголошення незалежності.
2. Декларація про державний суверенітет.
3. Проєкт нової союзної угоди. Серпневий путч.
4. Акт проголошення незалежності України. Всеукраїнський референдум. Динаміка визнання України незалежною державою.
5. Статус і повноваження глави держави у зовнішній політиці.
6. Адаптація МЗС до нових місій та задач.
7. Розбудова мережі дипломатичних представництв.
8. Роль інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування у реалізації зовнішньополітичного курсу.
9. Розбудова євро регіонів. Карпатський Євро регіон – спеціальний інструмент міжнародної регіональної співпраці.
10. Вихід України на міжнародну арену як незалежної держави.
11. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї.
12. Затвердження ВРУ Основних напрямків зовнішньої політики України (1993 р.).
13. Підписання угоди про утворення Співдружності Незалежних Держав.
14. Розвиток зв'язків зі стратегічними партнерами.
15. Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами.
16. Угода про розподіл Чорноморського флоту.
17. Перший помаранчевий майдан і його вплив на зміну курсу зовнішньої політики.
18. Переговорний процес про асоціацію України з Європейським Союзом.
19. Газовий конфлікт.
20. Визнання Голодомору геноцидом.
21. Харківські угоди.
22. Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики».
23. Другий євромайдан і його вплив на зміни в зовнішній політиці.
24. Динаміка розвитку українсько-американських відносин.
25. Євроінтеграція та трансатлантична безпекова інтеграція.

26. Підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом.
27. Зміцнення партнерських відносин з Європейським Союзом у цілому та окремими його членами.
28. Пошук нових ринків і партнерів.
29. Угода про асоціацію з Європейським Союзом.
30. Проблеми українсько-російських відносин.
31. Окупація Криму. Агресія проти України.
32. Кримська платформа.
33. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України.
34. Співпраця України з країнами Близького Сходу та Африки.
35. Напрямки діяльності в ООН.
36. Напрямки діяльності в Раді Європи.
37. Напрямки діяльності в ОБСЄ.
38. Напрямки діяльності в ЮНЕСКО.
39. Напрямки діяльності в СОТ.
40. Співробітництво з валютно-фінансовими організаціями (ЄБРР, МВФ, Світовий Банк).

9. Політика курсу

Згідно з Положенням про академічну доброчесність в Ужгородському національному університеті (URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/12223>), здобувачі освіти зобов'язані самостійно виконувати навчальні, науково-дослідні завдання, завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання. У освітньому процесі студент має дотримуватися толерантності, етики спілкування, бути відповідальним. Самостійні завдання потребують дослідження, креативності.

Тема 1. Зовнішня політика політика держави: сутність, принципи реалізації

План

1. Зміст поняття «зовнішня політика», її принципи. Співвідношення внутрішньої та зовнішньої політики.
2. Засоби здійснення зовнішньої політики.
3. Види зовнішньої політики держави.
4. Геополітичний підхід до зовнішньої політики.

Ключові слова: внутрішня політика, зовнішня політика, національна безпека, міжнародні відносини, міжнародна система, російська агресія.

Рекомендована література: [18, 19, 31, 32].

1. Зміст поняття «зовнішня політика», її принципи. Співвідношення внутрішньої та зовнішньої політики.

Визначимо зміст дефініції «зовнішня політика». Зовнішня політика – загальний курс держави в міжнародних справах, який регулює взаємовідносини з іншими державами та інституціями відповідно до потреб, принципів і цілей внутрішньої політики. Це діяльність держави та інших політичних інститутів, що здійснюється на міжнародній арені; комплекс дій, спрямованих на встановлення і підтримку відносин із міжнародним співтовариством, захист власного національного інтересу й поширення свого впливу на інші суб'єкти міжнародних відносин. Головна мета зовнішньої політики – забезпечення національної безпеки та добробуту народу, створення умов для реалізації інтересів тієї чи іншої держави. Вона визначається зовнішніми чинниками, міжнародними обставинами, це зумовлено взаємодією з іншими країнами у системі міжнародних відносин.

Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» зовнішня політика ґрунтується на таких принципах:

- суверенна рівність держав;
- утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави;

- повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів;
- вирішення міжнародних спорів мирними засобами;
- повага до прав людини та її основоположних свобод;
- невтручання у внутрішні справи держав;
- взаємовигідне співробітництво між державами;
- сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань;
- пріоритет загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права;
- застосування Збройних Сил України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів, боротьби з міжнародним тероризмом і піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- застосування міжнародних санкцій, контрзаходів і заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам;
- своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам.

Слід зауважити, що зовнішня політика держави визначається її внутрішнім життям і внутрішньою політикою. Саме остання зумовлює напрями і засоби зовнішньої політики держави. З іншого боку, зовнішня політика не лише задовольняє інтереси внутрішнього життя, а й вносить певні корективи до внутрішньополітичних курсів, впливає на зміну загальнополітичної ситуації в країні. Взаємодіючи з іншими державами та їх об'єднаннями, кожна з держав впливає також на міжнародний клімат, визначає характер міжнародних (міждержавних) стосунків.

Внутрішня політика ґрунтується на таких принципах:

- пріоритетність захисту національних інтересів;
- верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, повага до гідності кожної особи;
- рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, захист конкуренції у сфері економічної діяльності;

– здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову;

– відкритість та прозорість процесів підготовки і прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування;

– забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості;

– забезпечення балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів;

– свобода, соціальна справедливість і творча самореалізація, участь громадян в управлінні державними і суспільними справами;

– соціальне партнерство та громадянська солідарність.

Зовнішня і внутрішня політика є взаємопов'язаними: внутрішня політика визначає головні напрями і цілі зовнішньої політики, а також забезпечує засоби її реалізації. Зовнішня політика впливає на інші держави передусім з метою створення сприятливих умов для здійснення внутрішньої політики.

Серед функцій зовнішньої політики:

– захисна – пов'язана із захистом прав та інтересів держави і її громадян за кордоном;

– інформаційно-представницька – реалізується через відповідні органи, що представляють погляди уряду, позицію держави, і покликана інформувати керівні органи держави про справи й наміри урядів інших держав;

– організаційно-посередницька – базується на втіленні в життя зовнішньо та внутрішньополітичних концепцій, доктрин і програм держави.

Відповідно з цього сформульовано цілі зовнішньої політики: забезпечення національної безпеки держави; збільшення сили держави; зростання престижу та зміцнення міжнародних позицій держави. Під національною безпекою розуміють стан держави, який дає їй можливість зберігати свою цілісність і виступати самостійним суб'єктом системи міжнародних відносин; захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави у політичній, економічній, військовій, екологічній, інформаційній, культурній сферах від внутрішніх і зовнішніх загроз. Національна безпека проявляється на трьох рівнях: особи, суспільства й держави.

Дипломатична діяльність є одним із найважливіших напрямів зовнішньополітичної діяльності держави.

2. Засоби здійснення зовнішньої політики.

Економічні засоби зовнішньої політики передбачають використання економічного потенціалу держави для впливу на економіку й політику інших держав. Саме економічний потенціал визначає позицію держави в міжнародних відносинах, йде мова про розвиток промисловості, сировинні ресурси, стан робочої сили. Акцентуємо увагу й на зовнішній торгівлі, що сприяє збільшенню економічного потенціалу держави та дає змогу впливати на політику інших держав через світові ціни, встановлення режиму найбільшого сприяння чи введення ембарго. Зовнішня торгівля країни – це частина вироблених товарів і послуг, які певна країна виносить за межі своєї території з метою реалізації, а також та частина товарів, послуг та інших елементів речових і нематеріальних властивостей, які країна ввозить із-за кордону. Зовнішня торгівля посилює позиції держави у світі.

Політичні засоби репрезентують сферу дипломатичних відносин на рівні посольства, консульства до дипломатії на рівні глав держав. До основних форм дипломатичної діяльності належать: зустрічі глав держав та урядів; постійне представництво, здійснюване послами й місіями; участь представників держав у роботі міжнародних організацій; дипломатичні конгреси, наради, конференції; підготовка та укладання міжнародних угод; дипломатичне листування у формі послань, заяв, нот, меморандумів та ін.

Ідеологічні засоби включають різноманітні форми й засоби пропаганди, інформації, культурної політики, які використовуються державою у відносинах з іншими державами передусім з метою формування позитивного зовнішнього іміджу і міжнародного престижу даної держави. З цією метою в зарубіжних країнах відкриваються культурні центри, влаштовуються різноманітні виставки, презентації.

3. Види зовнішньої політики держави.

Виокремлюють чотири види зовнішньої політики держав:

1. Агресивна політика, яка характеризується прагненням держав досягти експансіоністських цілей способом розв'язання внутрішніх проблем засобами зовнішньої політики.

2. Активна політика будується на пошуку балансу сил між внутрішньою та зовнішньою діяльністю держави, успішному виконанню нею ролі суб'єкта міжнародної політики.

3. Пасивна політика, яка є властивою для слабких в економічному, політичному і військовому відношеннях держав, які намагаються пристосуватися до міжнародного середовища, перевівши свою зовнішню політику на позиції інших держав.

4. Консервативна політика, пов'язана з прагненням колишніх «великих» держав зберегти свої впливи на міжнародній арені та досягти раніше наявного балансу між внутрішньою та зовнішньою політикою.

4. Геополітичний підхід до зовнішньої політики.

Геополітика трактується як політологічна концепція, що вбачає у політиці (головним чином зовнішній) тієї або іншої держави засадничу, визначальну роль географічних факторів: просторового розташування країни, розміру території, наявності або відсутності (обмеженості) природних ресурсів, клімату, кількості і густоти населення тощо. Визнається роль географічного чинника, але він не вважається вирішальним, поступаючись перед національними інтересами, політичними та економічними пріоритетами, рівнем розвитку суспільства, характером державного устрою, рівнем життя населення тощо. Це сукупність заходів держави, спрямованих на розв'язання засадничих проблем її функціонування як територіально-політичної системи – територіальної стабільності і цілісності, поступального розвитку. Для цього необхідно підтримувати баланс і рівновагу в трьох основних підсистемах, забезпечивши, по-перше, безпеку і оптимальну освоєність державної території, недоторканість державних кордонів; по-друге, оптимально-просторову структуру державно-територіального устрою; по-третє, синтез регіональних позитивних етнокультурних ознак – складової національної ідеї – і загальнонаціональний характер впливу політичних партій. Завдання зовнішньої геополітики – встановити такі зв'язки і відношення держави як особливого територіально-політичного утворення з зовнішнім світом, які сприяли б її рівновазі й стабільності.

На думку Г. Кіссінджера, найбільш складними проблемами у зовнішній політиці є прогнозування та передбачування. Якщо певне явище вже розкривається у повному обсязі, неможливо

нейтралізувати його негативні наслідки чи протидіяти ним. Особливої гостроти проблема передбачування набуває у періоди нестабільності та революцій. У такій ситуації старий порядок розпадається, а який буде новий – невідомо. Тому багато що залежить від концепції майбутнього. Нестабільна внутрішня структура породжує абсолютно протилежні критерії існуючих тенденцій, що перешкоджає зваженому аналізу та прогнозуванню ситуації.

Питання для самоперевірки

1. Розкрийте зміст терміну «зовнішня політика» та головну її мету.
2. Який Закон регламентує засади зовнішньої та внутрішньої політики України?
3. Чи є взаємопов'язаними зовнішня і внутрішня політика країни?
4. Які функції зовнішньої політики визначені у науковому колі?
5. Вкажіть засоби здійснення зовнішньої політики.
6. Які існують види зовнішньої політики держави?
7. Розкрийте позиції Г. Кіссінжера та З. Бжезінського про сутність зовнішньої політики.
8. Що розуміють під поняттям «геополітика»?

Тема 2. Україна – кандидат до ЄС

План

1. Передумови та сутність політики сусідства ЄС. Україна – кандидат до ЄС. Дорожня карта.
2. Сучасний стан відносин ЄС-Україна у контексті політики добросусідства. Допомога ЄС проти російської агресії.
3. Окремі угоди в галузі торгівлі, науки та технології, ядерної енергетики.
4. Гнучка інтеграція в ЄС: наслідки, ризики та перспективи застосування й розвитку.

Ключові слова: інтеграція, Європейський Союз, європейський простір, принципи міжнародного співробітництва, торговельна політика, конкурентоспроможність.

Рекомендована література: [4, 7, 10, 13, 28].

1. Передумови та сутність політики сусідства ЄС.

Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» однією з основоположних засад зовнішньої політики України є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС.

У Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України» вперше визначено намір України розбудовувати відносини з Європейським Союзом. Започатковані вони ж були у 1991 році, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як представник головної в ЄС країни, у своєму листі від імені Європейського Союзу офіційно визнав незалежність України. Стратегічний напрям України на європейську інтеграцію був підтверджений та розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС (11 червня 1998 року) та Програмі інтеграції України до ЄС (14 вересня 2000 року). У ній була проголошена довготермінова стратегічна мета – європейська інтеграція України.

9 вересня 2008 року на Паризькому саміті Україна та ЄС досягли політичної домовленості про укладення майбутньої угоди в форматі Угоди про асоціацію, яка будуватиметься на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції.

Відповідно до домовленостей, у 2009 року сторонами був розроблений і схвалений Порядок денний асоціації, який замінив План дій Україна – ЄС та поставив собі за мету слугувати орієнтиром для проведення реформ в Україні у процесі підготовки імплементації майбутньої Угоди про асоціацію.

На 15-му Саміті Україна-ЄС в Києві 19 грудня 2011 року переговори щодо майбутньої Угоди про асоціацію завершилися, а 30 березня 2012 року текст майбутньої Угоди був парафований главами переговорних команд України та ЄС.

Політичну частину Угоди про асоціацію було підписано 21 березня 2014 року, економічну – 27 червня 2014 року. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. З 1 листопада 2014 року здійснювалося її тимчасове застосування.

Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності 1 вересня 2017 року. Це міжнародно-правовий документ, який на договірно-правовому рівні закріплює перехід відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

Головною метою Європейського Союзу проголошується сприяння інтегруванню Європи в єдине економічне й політичне ціле для подальшого економічного прогресу її народів. Зі змісту головної мети випливають такі основні цілі:

- досягнення високого рівня економічного розвитку й зайнятості;
- утворення єдиного простору без внутрішніх кордонів;
- створення економічного й валютного союзу;
- здійснення спільної зовнішньої політики;
- здійснення в майбутньому спільної оборонної політики;
- захист прав та інтересів народів Союзу шляхом запровадження спільного громадянства.

ЄС ґрунтується на загальних принципах міжнародного співробітництва: вірність принципам свободи, демократії та поваги людських прав; визначення верховенства права; поважання національної ідентифікації держав-членів.

2. Сучасний стан відносин ЄС-Україна у контексті політики добросусідства.

Важливою складовою інтеграційного механізму ЄС є спільна економічна політика. Основні напрямки економічної політики: торгівля (внутрішня й зовнішня), виробництво, рух факторів виробництва, валютні відносини, соціальна політика. Спільна торговельна політика ґрунтується на митному союзі. Митні збори на імпорт та експорт товарів між членами Союзу скасовані; забороняються кількісні обмеження (квоти й таке інше) і торгівлі між державами-членами. Для стимулювання експорту в треті країни здійснюється політика надання виробникам тих товарів, у експорті яких зацікавлений ЄС. Спільна торговельна політика базується на єдиних принципах щодо укладання угод з третіми країнами. Це стосується не тільки в становленні тарифів і квот, але й спільних заходів демпінгу на міжнародних ринках.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій,

підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки.

Промислова політика спрямована на підвищення конкурентоспроможності, промисловості країн ЄС. Для цього створюються умови: сприяння структурній перебудові відповідно науково-технічному прогресу; заохочення ініціативи і розвитку підприємництва, особливо малих і середніх підприємств; сприяння співпраці між підприємствами; стимулювання інноваційної політики, впровадження наукових досліджень і нової технології у виробництво.

Аграрна політика є важливою складовою частиною спільної економічної політики країн ЄС. Метою сільськогосподарської політики є збільшення продуктивності сільськогосподарського виробництва шляхом підтримки технічного прогресу, за забезпечення раціонального розвитку сільського господарства, оптимального використання факторів виробництва, особливо людської праці. Для досягнення означених цілей заснована спільна організація сільськогосподарських ринків. Ця організація займається регулюванням цін, надає виробникам маркетингові послуги, сприяє стабілізації обсягів експорту та імпорту сільськогосподарської продукції. Впроваджується єдина цінова політика.

Політика в галузі транспорту й зв'язку спрямована на утворення єдиної інфраструктури в просторі ЄС. З цією метою розроблено й впроваджено спільні правила щодо перевезень вантажів і пасажирів між державами – членами, встановлено єдині тарифи. Ліквідуються всілякі перешкоди на шляху перевезень від країни до країни. Водночас, для найменш розвинутих регіонів ЄС дозволяються пільгові тарифи; обумовленість таких тарифів вивчає Комісія, вона ж дає висновок із цього приводу.

Економічна політика ЄС передбачає ліквідацію обмежень на пересування капіталу та робочої сили між державами – членами, лібералізується рух капіталу також між державами – членами і третіми країнами. Забороняються обмеження на платежі між країнами.

Соціальна політика Європейського Союзу спрямована на забезпечення соціального захисту населення, на встановлення партнерських відносин між управлінцями й працівниками, на боротьбу з безпідставними звільненнями робітників. Серед цілей

соціальної політики одне з цільних місць займає поліпшення умов праці, захист здоров'я та безпека працівників. Ставиться завдання забезпечити рівність чоловіків і жінок щодо можливостей на ринку праці та ставлення до них на роботі. Передбачається захист робітників по закінченні строку дії їхнього контракту. Складовою частиною соціальної політики ЄС є розвиток якості освіти. ЄС націлює держави-члени на тісну співпрацю в цьому напрямку. Політика галузі освіти, зокрема, передбачає викладання та широке розповсюдження мов держав-членів, мобільність студентів та викладачів, визнання дипломів навчальних закладів усіх країн-членів, обмін інформацією та досвідом з питань освіти.

Україна долучена як спостерігач до Комітету з питань безпеки здоров'я ЄС, який забезпечує координування заходів та обмін передовим досвідом та інформацією щодо серйозних транскордонних загроз для здоров'я відповідно до законодавства ЄС у цій галузі. Україні також було надано доступ до Системи раннього попередження та реагування, створеної в рамках такого ж законодавства, яка передбачає поінформування про загрози та заходи у сфері охорони здоров'я. Ці рішення відображають статус України як пріоритетного партнера ЄС та є потужним сигналом, що свідчить про тісну співпрацю у боротьбі з пандемією COVID-19.

3. Окремі угоди в галузі торгівлі, науки та технології, ядерної енергетики.

Угода про асоціацію та глибоку й всеосяжну зону вільної торгівлі (ГВЗВТ) набула чинності 1 вересня 2017 року. Деякі її частини почали попередньо застосовуватися з 1 листопада 2014 року, а положення про ГВЗВТ – з 1 січня 2016 року. Положення про ГВЗВТ є важливою віхою в розвитку двосторонньої торгівлі та пропонують нові економічні можливості для обох сторін. Угода про асоціацію запускає реформу законодавчої бази України, метою якої є приведення законодавства у відповідність із нормативно-правовими актами ЄС. Підприємства ЄС можуть отримувати вигоду від полегшеного доступу до українського ринку та налагодити нові відносини з постачальниками й партнерами. Розвиток приватного сектора, зокрема малих та середніх підприємств (МСП) підтримується в рамках спеціальних програм та ініціативи «EU4Business».

Правову основу співробітництва Україна – ЄС у сфері науки та досліджень складає Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво від 4 липня 2002 року та низка профільних двосторонніх угод.

Моніторинг виконання Угоди, а також узгодження наступних кроків, спрямованих на активізацію співробітництва у цій сфері, здійснюється Спільним комітетом з питань наукового та технологічного співробітництва між Україною та ЄС. З укладенням Угоди між Україною та Європейською Комісією про асоційовану участь України в Рамковій програмі Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» 17 серпня 2015 року, українські дослідники отримали можливість брати участь в конкурсах Програми та отримувати фінансування наукових досліджень від ЄС. Україна та ЄК розпочали процес підготовки до офіційних переговорів щодо приєднання до Програми Горизонт Європа (2021-2027) та Програми наукових досліджень та навчання Євратом (2021-2025). Станом на квітень 2021 р., проведено два раунди технічних консультацій для попереднього обговорення умов та нових аспектів асоціації України до згаданих програм.

4. Гнучка інтеграція в ЄС: наслідки, ризики та перспективи застосування й розвитку.

Розвиток інтеграційних процесів в Європі – процес багатогранний і нелінійний, що обумовлює значну гнучкість при його реалізації. Поява феномену гнучкої інтеграції в ЄС обумовлена поєднанням двох різноспрямованих чинників – збільшенням числа країн-учасниць європейської інтеграції і поглибленням інтеграції, поширенням її на нові сфери співпраці. У результаті означених процесів проявилися серйозні відмінності в інтересах і можливостях держав-членів, а також у розумінні ними цілей і завдань інтеграції. Реакцією на ріст якісних відмінностей у середині угруповання і складності при пошуку усіх рішень, що влаштовують, став відступ від одноразового і однакового просування інтеграції. Часто мотивацією для застосування гнучкої інтеграції були спроби вирішити тупикові проблеми, коли одна чи декілька держав-членів не були готові просуватися вперед разом з

іншими в конкретному напрямі співпраці. У іншому випадку просування співпраці здійснювалося групою країн в обхід інституціональних структур ЄЕС/ЄС, а згодом такі проекти включалися в правові рамки Співтовариства або Союзу.

Гнучку інтеграцію (чи гнучкість) можна визначити двоюко. З одного боку, це складова інтеграційного процесу, що характеризується неоднаковою участю держав-членів в інтеграційних проектах, і обумовлена неоднорідністю складу країн, які переслідують різні інтереси. Результатом такої специфічної участі стає створення різних конфігурацій усередині ЄС з неоднаковими правами і обов'язками їх учасників. З іншого боку, гнучка інтеграція може розглядатися як інструмент управління інтеграційним процесом, що дозволяє регулювати його хід і напрям.

Основна ідея гнучкої інтеграції – регулювати об'єктивні відмінності, які існують між державами-членами. На практиці реалізуються різні способи такого регулювання, що веде до значної кількості різноманітних проявів гнучкої інтеграції. Класифікація типів і форм гнучкої інтеграції, представлена в роботі, заснована на двох критеріях вибору: наявність спільних цілей у держав-членів і просування інтеграції вперед. Ґрунтуючись на вказаних критеріях, можна виділити три основні типи гнучкої інтеграції: різношвидкісна інтеграція, змінювана геометрія і *à la carte*.

Різношвидкісна інтеграція має на увазі наявність спільної мети у держав-членів і просування до неї у міру виконання необхідних вимог, що сприяє просуванню інтеграції. На практиці цей тип представлений у вигляді різних перехідних періодів. Протилежним за змістом є тип *à la carte*, при використанні якого спільні інтеграційні цілі співпраці відсутні, а держави-члени, залишаючись на базовому рівні інтеграції, вибирають окремі проекти для участі залежно від своїх інтересів. Реалізація *à la carte* не має на увазі просування вперед загального інтеграційного процесу. Тип *à la carte* рідко застосовується в ЄС, за винятком окремих проектів у сфері виробництва озброєнь і засобів транспорту. Найбільш широкий спектр понять можна віднести до типу змінювана геометрія. Змінювана геометрія дозволяє групі держав-членів просувати інтеграцію вперед в окремих сферах співпраці, не оглядаючись на ті держави, які не хочуть або не можуть до них приєднатися.

Наявність спільних інтеграційних цілей в усіх державах-членах у цих сферах співпраці не є обов'язковим, але вони є присутніми у значного числа країн, що сприяє загальному просуванню інтеграції. До типу змінюваної геометрії відносяться різні форми гнучкої інтеграції - поглиблена співпраця, заздалегідь визначена гнучкість (*predefined flexibility*), проекти за участю третіх країн, форма *case-by-case*. Часто цей вид гнучкої інтеграції розвивається поза інституціональними рамками ЄС. Різні форми змінюваної геометрії були використані при реалізації шенгенської співпраці, проектів у сфері безпеки і оборони, у рамках Економічного і валютного союзу, Спільного внутрішнього ринку, Простору свободи, безпеки і правосуддя.

В установчих договорах ЄС прописано існування різних типів і форм гнучкої інтеграції. Ще Римський договір передбачав необхідність перехідних періодів. У Маастрихтському договорі в проекті створення Економічного і Валютного Союзу передбачалося неоднчасне введення державами-членами ЄС єдиної валюти. Обидва наведені приклади відповідають різношвидкісній інтеграції. Крім того, в Маастрихтському договорі з'явилися перші виключення, надані Великій Британії і Данії, у формі заздалегідь визначеної гнучкості. У Амстердамському договорі можливості застосування гнучкої інтеграції були кардинально розширені. Домінуючим інституціолізованим типом стала змінювана геометрія. У договорі були зафіксовані збільшення застосування вже існуючої форми заздалегідь обумовленої гнучкості, що знайшла відображення в наданих окремим країнам виключеннях; форма *case-by-case*, яка могла бути реалізована через конструктивну стриманість у сфері СЗППБ; у рамках Спільного внутрішнього ринку і шенгенської співпраці були передбачені проекти за участю третіх країн. Проте головним концептуальним нововведенням стала поява механізму поглибленої співпраці, яка дозволяла існування тісних груп держав-членів усередині інституціональних рамок ЄС.

До Амстердамського договору в ЄС існувала гнучкість, необхідна для реалізації будь-якого проекту, яка враховувала особливості учасників процесу і вела до створення перехідних періодів і системи тимчасових або постійних виключень. Інституалізація поглибленої співпраці припускає нову якість гнучкості,

прописаної як самостійний механізм розвитку інтеграційного процесу. Поява механізму поглибленої співпраці тісно пов'язана з розширенням ЄС за рахунок країн ЦСЄ і, за задумом розробників, повинна служити вирішенню задачі зберегти динаміку розвитку усередині більш численного й різноманітного Союзу. Жорсткі умови запуску поглибленої співпраці, на наш погляд, були зумовлені тим, щоб його застосування не стало звичайною практикою, а залишалось винятковою мірою.

У Ніццькому й подальших договорах очевидна також тенденція до спрощення і полегшення процедури реалізації поглибленої співпраці, зменшення числа обов'язкових умов для її запуску. У Лісабонському договорі в положення про поглиблену співпрацю були внесені зміни з метою зробити їх «привабливішими» і ефективнішими на всіх стадіях – запуску, функціонування і відносинами з аутсайдерами. Згідно з положеннями договору, законодавство, прийняте у рамках поглибленої співпраці, не розглядається як частина *acquis communautaire* і, отже, не є обов'язковим для прийняття і виконання країнами-кандидатами. Згідно з цим положенням, ні шенгенська співпраця, ні зона євро (зона євро, крім того, не потрапляє в сфери можливого застосування поглибленої співпраці, визначені в договорі) не можуть вважатися прикладами поглибленої співпраці. Лісабонський договір також істотно розширив сферу застосування інших форм гнучкої інтеграції. Нові положення, які фіксують її, з'явилися в усіх основних сферах взаємодії Європейського Союзу.

Практика застосування гнучкої інтеграції в ЄС досить широка. Більшою чи меншою мірою вона зачіпає усі сфери співпраці Євросоюзу. Сфери взаємодії держав-членів ЄС мають різний рівень неоднорідності, тому якість і кількість прикладів гнучкої інтеграції в них істотно розрізняється. Слід зазначити, що в різних сферах співпраці переважає застосування різних типів і форм гнучкої інтеграції, обумовлене наявністю або відсутністю спільних цілей співпраці. Найменш диференційованою є економічна сфера співпраці, а найбільша кількість прикладів використання гнучкої інтеграції спостерігається у рамках Простору свободи, безпеки і правосуддя. У економічній сфері переважає використання різношвидкісної інтеграції у вигляді

транзитних періодів і меншою мірою змінюваної геометрії у формі заздалегідь визначеної гнучкості. У сфері СЗППБ/ЄПБО застосування гнучкої інтеграції в інституціональних рамках ЄС не занадто поширене. На практиці використовується тип змінюваної геометрії у вигляді системи олімпійських кругів і форми *case-by-case*. У цій сфері присутній також рідкісний для практики ЄС тип гнучкої інтеграції *à la carte*. У рамках Простору свободи, безпеки і правосуддя найбільше поширення отримала форма заздалегідь визначеної гнучкості. У середині шенгенської співпраці існують також транзитні періоди і участь третіх країн.

Проте поглиблена співпраця, як вона прописана в установчих договорах, жодного разу не застосовувалася на практиці.

Питання про причини незастосування поглибленої співпраці залишається відкритим. На наш погляд, існують практичні й політичні аспекти проблеми. По-перше, в Амстердамському договорі були прописані дуже жорсткі умови запуску, і навіть подальше реформування в Ніццькому і Лісабонському договорах не занадто полегшило їх. По-друге, залишається можливість створити міжурядову співпрацю поза інституціональними рамками ЄС і таким чином уникнути застосування складної процедури запуску поглибленої співпраці. Прикладом створення реалізації такої співпраці обмеженою групою держав-членів поза інституціональними рамками ЄС став Прюмський договір. Те, що згодом його положення були включені в право ЄС, тільки підтверджує можливість обходити складні правила Союзу. Таким чином, теза про те, що наявність положень про поглиблену співпрацю допоможе уникнути розвитку проєктів поза інституціональними рамками ЄС, на практиці не виправдовується. По-третє, засадничі договори ЄС містять велике число виключень (*opts-out*) для окремих країн у формі заздалегідь визначеної гнучкості, які багато в чому покривають сфери можливих розбіжностей і запобігають застосуванню поглибленої співпраці. Лісабонський договір тільки збільшив кількість таких виключень. По-четверте, використання поглибленої співпраці на практиці з високою ймовірністю приведе до зростання роз'єднаності у середині Європейського Союзу, тому її застосування пов'язане з ухваленням складного політичного рішення. Незастосування

поглибленої співпраці в ЄС, що розширився, відображає небажання поділяти держави-члени на більш і менш просунуті.

Ставлення держав-членів ЄС до застосування гнучкої інтеграції в цілому і поглибленої співпраці, зокрема, багато в чому залежить від перспектив участі самих держав у пропонованих проєктах. Країни, що визначалися зі своїми цілями й упевнені у своїх можливостях, такі як Франція, Німеччина, Бельгія, Люксембург, розглядали поглиблену співпрацю як можливий шлях поглиблення інтеграції, а надання виключень окремим країнам – як можливість обійти перешкоди протягом руху інтеграційного процесу. Держави, подібні до Іспанії і Італії, бажаючи бути в «головному складі» ЄС, об'єктивно не виступають проти поглибленої співпраці, якщо не виявляються виключеними з нього проти свого бажання.

Держави-члени, що мають ряд виключень, постійно змушені вирішувати так звану «інтеграційну дилему», коли необхідно зробити вибір між втратою частини національного суверенітету і зниженням власного впливу на розвиток інтеграційних процесів. Дійсно, країни ЄС, що мають повний спектр прав і зобов'язань у рамках європейської інтеграції, безумовно, мають більший вплив усередині Союзу, ніж країни з рядом виключень і, відповідно, меншим набором обов'язків і прав в різних сферах співпраці. Проте слід зазначити, що вплив країн, які входять до другої групи, на процеси європейської інтеграції в цілому буває дуже значним. Тут досить навести приклад складних, але значимих для розвитку інтеграції, взаємовідносин Великої Британії і ЄЕС/ЄС.

Кожного разу, коли здійснення інституціональної реформи зазнає труднощів, і, зокрема, коли є складнощі з прийняттям нового установчого договору, виникає сплеск інтересу до гнучкої інтеграції в цілому і, в першу чергу, до створення обмеженої групи, що рухається вперед. Проте теза про те, що спрощення положень про поглиблену співпрацю після п'ятого розширення (2004-2007) повинне привести до регулярної, а не виняткової, практики її застосування, поки не знаходить підтвердження. Навпаки, замість спроби створити поглиблену групу, лідери Європейського Союзу пішли шляхом надання нових виключень державам-членам в обмін на ратифікацію Лісабонського договору. Нині ЄС намагається демонструвати єдність своїх рядів і цілей

серед держав-членів. Періодичні загрози створити певне ядро або поглиблену групу, швидше покликані смикнути найбільш негзовірливих членів і закликати до досягнення компромісу.

Багато значимих проєктів ЄС, реалізованих усередині або поза інституціональними рамками ЄС і спрямованих на поглиблення інтеграції, були пов'язані з використанням можливостей гнучкої інтеграції. Таким чином, вона є позитивним елементом інтеграційного процесу, оскільки її застосування носить «дозвільний» характер і стає способом просування інтеграції, як у разі використання гнучкого підходу поза інституціональними рамками ЄС (впровадження шенгенської співпраці, створення оперативних бойових підрозділів), так і у рамках установчих договорів (ЕВС, соціальний протокол, конструктивне утримання, Хартія фундаментальних прав). Негативним наслідком застосування гнучкої інтеграції стає ускладнення загальної структури Євросоюзу, створення паралельних структур управління, держави-члени набувають неоднакових прав і обов'язків, що певним чином впливає на роботу всього ЄС, зокрема, і на його зовнішньополітичну діяльність. Так, формалізація роботи Єврогрупи і створення Ради зони євро, паралельної Раді ЕКОФІН, є прикладом того, до чого може привести використання гнучкої інтеграції, а саме – до фрагментації правового й інституціонального простору ЄС.

Можливе використання поглибленої співпраці несе з собою дещо інший сенс. З одного боку, поглиблена співпраця може оформити деякі об'єктивні інтереси груп країн у конкретні проєкти, долаючи, таким чином, уповільнення інтеграції в ЄС, що розширився. З іншого боку, якщо розглядати гнучку інтеграцію як складову частину інтеграційного процесу, що веде до встановлення неоднакових прав і обов'язків держав-членів, то багатократне застосування поглибленої співпраці приведе до того, що означена частина інтеграційного процесу стане домінуючою. Широке використання цього механізму призведе до зміни парадигми розвитку ЄС – від одноманітності в правилах і роботі інститутів ЄС до формування непрозорого утворення без чіткої системи управління, з інститутами, що мають пересічні функції, і паралельне законодавство. Залишається також без відповіді одне з головних питань: як функціонуватиме Союз, якщо в одній і тій самій сфері співпраці буде створено декілька поглиблених груп із

неоднаковими цілями? Таким чином, платою за просування інтеграції обмеженою групою країн стане багатократне посилення негативних наслідків від застосування інших форм гнучкої інтеграції.

Перспективи застосування гнучкої інтеграції і поглибленої співпраці можна оцінити таким чином:

- гнучка інтеграція і надалі використовуватиметься як «дозвільний» інструмент для вирішення проблемних питань, у тому числі вона може бути з високою вірогідністю застосована при здійсненні якого-небудь нового великого проєкту, типу ЕВС, якщо для його реалізації необхідно буде надати окремі виключення одному або декільком державам;

- з огляду на те, що законодавство поглибленої співпраці не вважається частиною *acquis communautaire*, реалізація великого проєкту через механізм поглибленої співпраці може призвести до серйозного розколу всередині ЄС. Усвідомлюючи цю загрозу, ЄС з високою ймовірністю не допустить створення масштабних поглиблених проєктів, що реалізуються групою країн, а шукатиме традиційне компромісне рішення, що влаштовує усіх учасників. Водночас не можна зовсім унеможливити реалізацію окремих локальних проєктів поглибленої співпраці. Наприклад, вона може бути застосована у рамках Простору свободи, безпеки і правосуддя або в окремих напрямках політики за умови, що вона розглядатиметься як майданчик для апробації нових сфер взаємодії.

Проте потенційний ризик від реалізації поглибленої співпраці дуже великий. У зв'язку з цим його можна розглядати як чинник стримування держав-членів ЄС від розповзання інтеграційних структур і зниження «градуса» інтеграції. Загроза організувати поглиблену групу в якій-небудь сфері взаємодії може стати реальним способом досягнення компромісу, і тому характерним є приклад впровадження Європейського ордеру на арешт, коли, не досягнувши загальної згоди, більшість держав-членів заявили про своє бажання організувати поглиблену співпрацю. Загроза стала явною, і у результаті угода була укладена на загальносоюзному рівні усіма державами-членами.

Рух до створення федерації в ЄС не є єдино можливим і очевидним. При збереженні національним державам необхідного

простору для маневру вірогідність добитися більшого успіху на шляху інтеграції збільшується. Застосування гнучкої інтеграції посилює міждержавну складову в інтеграційному процесі і знижує наднаціональну. Через використання її різних форм держави-члени мають можливість продемонструвати дотримання національних інтересів, навіть при реальній участі в процесі взаємодії.

Застосування гнучкої інтеграції може бути спрямоване не лише на загальне просування інтеграції, але і на підвищення ефективності роботи в окремих сферах співпраці. У такому разі виникає дилема між загальним рівнем розвитку інтеграції і ефективністю окремих сфер взаємодії. Загалом використання різних форм гнучкої інтеграції веде до підвищення ефективності співпраці в конкретних сферах, оскільки дає можливість усунути або мінімізувати гальмівні чинники розвитку. Проте загальна поступальна хода вперед при цьому порушується, що дає привід для дискусії про кризу в Європейському Союзі.

Використання гнучкого підходу при вирішенні проблем розвитку ЄС є механізмом досягнення поставлених цілей, а не самостійною ідеєю. Тому гнучка інтеграція залишається більшою мірою винятком, ніж правилом. Очевидно, що на сучасній стадії розвитку Європейський Союз використовує її як засіб просування інтеграційного процесу.

Усе це дає підстави аргументувати, що політичний та інституційний досвід ЄС від моменту його виникнення в 1992 р. і станом на 2020 р., створив належні підстави спочатку задля осмислення і головно теоретичного обґрунтування сутності й складових гнучкої європейської інтеграції, а згодом задля їх практичного переосмислення і навіть ретеоретизації. Відповідно, сьогодні можна констатувати, що гнучка європейська інтеграція типово означається хоча би чотирма основними граничними ознаками: точкою відліку для гнучкої європейської інтеграції все ще залишається Європейський Союз як базова наднаціональна міжнародна організація у регіоні; внутрішня диференціація та гнучкість між країнами-членами ЄС вже давно стала фактом і нормою, а тому треба очікувати їхнього продовження, диверсифікації та навіть інтенсифікації; гнучка європейська інтеграція сьогодні значно ширша, ніж була раніше, оскільки включає як диференціацію суто на рівні країн-членів ЄС, так і диференціацію на

їхньому рівні та рівні країн, які «екзогенні» й асоційовані з ЄС; усі інституційні і процедурні рамки гнучкої інтеграції та її ознаки, перелічені вище, перебувають під «парасолькою» еволюції інститутів та процедур у ЄС, але за умови, що останні зберігають і будуть це робити надалі свою внутрішню диференціацію політично та нормативно. На цій підставі доцільно аргументувати, що гнучка європейська інтеграція довкола ЄС, в ЄС чи з ЄС не повинна сприйматись і розглядатись як «побічний продукт» еволюції європейської інтеграції, а натомість повинна розумітись як основна теоретична і практична модель майбутнього динамічного розвитку ЄС, яка наділена такими основними характеристиками, як: природність і динамічність у розрізі поступової диференціації між країнами-членами ЄС; ефективність у контексті ініціювання і розвитку згуртованості й співпраці країн-членів і нечленів ЄС; ретельність у зрізі забезпечення розробки й імплементації інституційних та процедурних механізмів зовнішніх відносин ЄС і його країн-членів. Паралельно із цим, цілком очевидно, що діапазон і потенціал можливого розвитку різних форм гнучкої інтеграції в/з ЄС й досі є дуже значним, адже вона поступово стає та продовжуватиме ставати «творчою» і «привабливою альтернативою» повного приєднання окремих країн до ЄС, які з тих чи інших причин стикаються зі складнощами отримання статусу члена, та може бути засобом збереження коректного балансу між внутрішнім режимом ЄС і режимом альтернативи йому, причому головню в рамках існуючої інституційної та нормативної бази ЄС й уникаючи потреби внесення змін до рамкових договорів.

Питання для самоперевірки

1. У якому документі вперше визначено намір України розбудовувати відносини з Європейським Союзом?
2. На яких загальних принципах міжнародного співробітництва ґрунтується ЄС?
3. Вкажіть основні напрямки економічної політики ЄС.
4. На які напрями спрямована соціальна політика ЄС?
5. Розкрийте зміст окремих угод у галузі торгівлі, науки та технології.
6. Розкрийте тенденції розвитку країни унаслідок європейської інтеграції.

Тема 3. Розвиток зовнішньополітичних відносин України з колишніми радянськими республіками

План

1. Участь та роль України в пострадянських об'єднаннях – СНД, ГУАМ.

2. Міжнародне визнання незалежності України та її становлення як актора міжнародних відносин.

3. Україно-російські відносини у різні історичні періоди.

4. Відносини України з Казахстаном, Вірменією, Грузією та іншими пострадянськими республіками.

Ключові слова: інтеграційні процеси, економічна криза, пострадянський простір, виробнича кооперація, єдиний економічний простір, міжрегіональне та прикордонне співробітництво.

Рекомендована література: [2, 29, 30].

1. Участь та роль України в пострадянських об'єднаннях – СНД, ГУАМ.

У 1991 р. була створена СНД, яка об'єднала 12 країн пострадянського простору. Головною особливістю інтеграційних процесів на пострадянському просторі можна вважати ту обставину, що вони були започатковані в момент виникнення нових незалежних держав і водночас – їх суспільно-політичною та економічною трансформацією, яка призвела, зокрема, до глибокої економічної кризи. Економічна інтеграція відбувалася одночасно з іншими глибинними суспільними процесами та під їх впливом.

Утворенню СНД сприяли спеціалізація економічних районів, тісні економічні контакти, спільне правове поле, входження до єдиного воєнно-оборонного простору, функціонування загальної валюти, усталені міжетнічні зв'язки. Крім того, процес інтеграції дещо стимулювався спільністю стратегічних інтересів тих держав, які ввійшли до складу СНД. Пріоритетними серед них були:

- вихід із соціально-економічної кризи;
- здійснення ефективних ринкових реформ;
- реструктуризація та модернізація економіки;
- збереження територіальної цілісності, юридичне визнання відмови від взаємних претензій;

– досягнення внутрішньої соціально-економічної та політичної стабільності, запобігання виникненню руйнівних внутрішніх конфліктів, блокування спроб повернути розвиток історії у зворотному напрямі.

До СНД у різних країнах поставилися по-різному, але всі зазначили одне: Мінсько-Алма-Атинський акт – це остаточний кінець СРСР старого зразка.

Організаційні основи СНД оформлено кількома документами, котрі називають установчими: Біловезькою угодою про створення СНД, Протоколом до неї, який учасники вирішили вважати складовою частиною Угоди (8 грудня 1991), І Алма-Атинською декларацією (21 грудня 1991), а також Статутом СНД (22 січня 1993).

Згідно зі Статутом СНД (ст. 1), Співдружність засновано на засадах суверенної рівності всіх його членів, тому держави-члени є самостійними суб'єктами міжнародного права. Співдружність не є державою і не володіє наднаціональними повноваженнями.

Україна бере участь у роботі Ради глав держав, Ради глав урядів, Економічній раді, Раді міністрів закордонних справ та інших статутних та галузевих органах, створених у рамках СНД.

Вищим органом СНД є Рада глав держав. Вона обговорює і розв'язує принципові питання, пов'язані з діяльністю держав-членів у сфері їхніх загальних інтересів, засідає двічі на рік.

Рішенням Ради глав держав 19 січня 1996 р. було затверджено положення про прапор СНД. Він є символом СНД. Це прямокутне полотнище синього кольору, в центрі якого зображено постать білого кольору з вертикальних смуг, що переходять у верхній частині симетрично праворуч і ліворуч у концентричні кільцеподібні елементи. Останні розширюються догори і закруглені, їх довжина та ширина зменшуються від центру симетрії до периферії. У верхній частині композиції зображено золотий круг, охоплений кільцеподібними елементами. Композиція символізує прагнення до рівноправного партнерства, єдності, миру і стабільності. Емблема СНД – поряд із прапором, один з офіційних символів СНД, затверджена 18 січня 1996 р. рішенням Ради глав держав СНД.

Рада глав урядів СНД координує співробітництво органів виконавчої влади в економічній, соціальній та інших сферах. Рада

глав урядів працює в період засідань, що відбуваються 4 рази на рік. Рішення цих рад приймаються за спільною згодою – консенсусом. Причому кожна держава може заявити про свою незацікавленість у тому чи іншому питанні.

Україна є співзасновницею СНД, але оскільки Статут організації Україною досі не ратифіковано, держава залишається лише спостерігачем.

Таким чином, серед окремих регіональних об'єднань на пострадянському просторі за участю України:

Співдружність незалежних держав (СНД). Мета: розвиток рівноправного і взаємовигідного співробітництва... у галузі політики, економіки, культури, освіти, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, науки, торгівлі, у гуманітарній та інших галузях (ст.4 Угоди про створення СНД).

Економічний союз СНД. Мета: встановлення між державами-учасницями режиму вільного переміщення товарів, послуг, капіталів і робочої сили; проведення узгодженої грошово-кредитної, бюджетної, цінової і податкової, митної і валютної політики; сприяння підприємству та інвестиціям, підтримка розвитку виробничої кооперації та прямих зв'язків підприємств і галузей; гармонізація господарського законодавства.

Ашхабадська угода. Мета: створення правових умов для збереження зв'язків між підприємствами найвагоміших галузей, насамперед, військово-промислового комплексу (ВПК); збереження технологічних взаємозв'язків між промисловими підприємствами держав-учасниць СНД; забезпечення сприятливих умов для підтримання і взаємовигідного розвитку виробничої кооперації та прямих зв'язків між зазначеними підприємствами.

Зона вільної торгівлі. Мета: реалізація Договору про створення Економічного Союзу СНД від 24 вересня 1993р.; формування умов для вільного переміщення товарів і послуг.

Митний союз. Мета: скасування тарифних і нетарифних обмежень у взаємній торгівлі держав-учасниць, встановлення єдиного торговельного режиму, спільних митних тарифів і заходів нетарифного регулювання стосовно третіх держав; об'єднання митних територій держав-учасниць в єдину митну територію з перенесенням митного контролю із внутрішніх на зовнішні кордони Союзу.

Спільний аграрний ринок СНД (створений у межах формування Економічного союзу СНД). Мета: реалізація Договору про створення Економічного Союзу СНД від 24 вересня 1993 р.; інтеграція агропромислового виробництва та формування спільного економічного простору; збереження та розвиток традиційних господарських, торговельних і науково-технічних зв'язків.

Євразійське економічне співтовариство. Мета: ефективне просування процесів формування Митного союзу і Єдиного економічного простору. Головні завдання у сфері торгівлі та митної політики: удосконалення режиму вільної торгівлі; формування єдиного митного тарифу та єдиної системи заходів нетарифного регулювання, узгодженої системи преференцій; вироблення узгодженої позиції держав-учасниць у взаєминах із СОТ та іншими міжнародними економічними структурами; запровадження уніфікованого порядку валютного регулювання і контролю.

Центрально-Азійське співробітництво. Мета: здійснення ефективного співробітництва держав-учасниць у політичній, економічній, науково-технічній, природоохоронній, культурно-гуманітарній сферах та у сфері безпеки; зміцнення стабільності в регіоні, надання взаємної допомоги в питаннях запобігання загрози незалежності та суверенітету, територіальній цілісності держав-учасниць.

Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. Статутні цілі: утвердження демократичних цінностей, за забезпечення верховенства права та поваги прав людини; забезпечення стійкого розвитку; зміцнення міжнародної та регіональної безпеки і стабільності; поглиблення європейської інтеграції для створення спільного простору безпеки, а також розширення економічної і гуманітарної співпраці; розвиток соціально-економічного, транспортного, енергетичного, науково-технічного та гуманітарного потенціалу; активізація політичної взаємодії і практичної співпраці у сферах, що становлять взаємний інтерес.

Організація чорноморського економічного співробітництва. Мета: більш тісне економічне співробітництво країн-учасниць; вільне переміщення товарів, капіталів, послуг і робочої сили;

інтеграція економік країн-учасниць у світову економічну систему.

2. Міжнародне визнання незалежності України та її становлення як актора міжнародних відносин.

Після розпаду Радянського Союзу Україна змогла розпочати формування власної зовнішньої політики і відповідних зовнішньополітичних структур. Повноправною учасницею міжнародного життя молода держава стала лише із набуттям суверенності. Україна 17 вересня 1992 р. приєдналася до Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів (1978), тобто взяла на себе відповідальність за виконання міжнародних домовленостей, закладених Українською РСР ще в межах Радянського Союзу.

У перші роки незалежності уряд України уклав із зарубіжними країнами низку угод про співробітництво, котрі підтверджували визнання Української держави. На початок 90-х років незалежність нашої держави визнали понад 130 країн світу, а 106 країн налагодили з нею дипломатичні відносини. Нині Україну як незалежну суверенну державу визнали 174 країни світу і 171 встановили дипломатичні відносини. Поступово розбудовувалося й зовнішньополітичне відомство.

Першою офіційно визнала Україну Республіка Польща: Президент незалежної Польщі 2 грудня 1991 р. надіслав Президенту України вітання зі здобуттям незалежності. Восени 1991 р. відбулися перші офіційні візити Голови Верховної Ради України Леоніда Кравчука до Франції, Канади. У їхніх межах політичні діячі та громадськість цих країн були ознайомлені з політичною й економічною ситуацією в Україні, її перспективами як незалежної держави, вихідними принципами української зовнішньої політики. Одночасно було закладено фундамент для встановлення взаємовигідних ділових зв'язків між підприємницькими колами західних країн і представниками українського промислового й аграрного бізнесу.

Міжнародне визнання України розпочалося відразу після всенародного референдуму. Вагоме значення у визнанні незалежної України у світі мало те, що країна обрала цивілізований і мирний шлях побудови суверенної держави.

У 1991 році Україну визнали всі держави «великої сімки». Це підтвердило остаточний перелом у позиції світової громадськості стосовно незалежності нашої держави. Станом на 27 січня 1992 р. Україну визнала 91 держава, з 27 було встановлено дипломатичні відносини, до 5 травня 1992 р. 118 держав заявили про визнання України, з них 72 встановили з Україною дипломатичні відносини. Станом на 1993 р. Україну як незалежну державу визнали 132 держави світу, із них 106 встановили з Україною дипломатичні відносини, а на 1994 р. їх налічувалося 149, зокрема зі 132 країнами було встановлено дипломатичні відносини. Активно здійснювалося відкриття дипломатичних представництв в Україні. На початок 1994 р. функціонувало 50 іноземних консульств, п'ять представництв міжнародних організацій, а також сім консульських установ. Наприкінці 1994 р. були акредитовані посли 78 держав, з них 55 із резиденцією в Києві. Усе це разом зумовило масштабну структурну реформу, спрямовану на оптимізацію роботи зовнішньополітичного відомства України. На МЗС були покладені функції реалізації завдань у сфері зовнішньої політики, основні напрями якої на той час визначала Декларація про державний суверенітет України.

Після 1 грудня 1991 р. визнання відбувалося не лише на двосторонньому, а й на рівні міжнародних організацій; 30 січня 1992 р. Україна стала членом Ради з питань безпеки та співробітництва в Європі (тепер – Організація з безпеки та співробітництва в Європі), а згодом, 10 березня 1992 р., приєдналася до Північноатлантичної ради зі співробітництва (з 1998 р. – Рада євроатлантичного партнерства). За цей період укладено 35 двосторонніх міждержавних договорів і 88 міждержавних угод. Незалежна Україна стала повноправним членом світового товариства, важливим чинником системи міжнародних відносин.

Визнанню самостійної Української держави сприяли її виважена внутрішня політика, що ґрунтувалася на принципах демократії, гуманізму і забезпеченості прав людини, а також її миролюбні зовнішньополітичні кроки, спрямовані на зміцнення безпеки у світі й розвиток міжнародної співпраці у всіх сферах. Ще 1 листопада 1991 р. Верховна Рада прийняла Декларацію прав національностей України, яка урочисто гарантувала всім народам, національним групам і громадянам, котрі проживають на її

території, рівні політичні, економічні, соціальні й культурні права та свободу релігійних переконань. Верховна Рада 5 грудня 1991 р. виступила зі Зверненням до парламентів і народів світу, де зазначалося: Українська держава буде неухильно дотримуватися норм міжнародного права, керуючись Загальною декларацією прав людини, міжнародними пактами про права людини, ратифікованими Україною, й іншими відповідними міжнародними документами. Було висловлено також намір приєднатись до Гельсінського Заключного акта, Паризької хартії та інших документів НБСЄ.

Запроваджено атрибути державності, зокрема визнання громадянства України, національної символіки, а також власної грошової одиниці.

Суттєве значення для підвищення авторитету України у світі мало прийняття 10 грудня 1991 р., у День прав людини, Закону про дію на її території міжнародних договорів. У ньому йшлося про те, що, прагнучи долучитись до системи правових відносин між державами та на основі взаємної поваги державного суверенітету і демократичних засад міжнародної співпраці, Україна розглядає укладені й ратифіковані нею міжнародні договори невід'ємною частиною національного законодавства. Ці та інші акти молодій країні засвідчили появу на політичній мапі світу нової демократичної держави, готової зробити гідний внесок у збереження загальнолюдських цінностей і розвиток міжнародного співробітництва.

Цей період, окрім міжнародного визнання незалежної України, характерний активним процесом кристалізації її головних зовнішньополітичних інтересів і пріоритетів. Вони формувалися на засадах основоположних документів – Декларації про державний суверенітет, Акта про незалежність України. Однак повноцінну теоретичну основу зовнішньої політики України ще належало створити.

Таким чином, визнання України на міжнародному рівні дало поштовх до ґрунтовного розроблення її зовнішньополітичної концепції. Визначені ще Декларацією про суверенітет принципові засади української зовнішньої політики необхідно було конкретизувати з урахуванням реальних проблем, котрі постали після проголошення незалежності України. Активна, цілеспрямована,

чітко окреслена і виважена зовнішня політика повинна була забезпечити сприятливі умови для економічного та культурного піднесення держави й одночасно забезпечити її участь у розв'язанні низки глобальних і регіональних проблем, які потребували об'єднаних дій міжнародного співтовариства.

Україна розвиває широке співробітництво з іншими державами, у тому числі й військово-політичне, з метою підвищення довіри та передбачуваності відносин, взаєморозуміння і партнерства, вдосконалення наявних у межах ООН механізмів глобальної безпеки. У зв'язку з ліквідацією протистояння блоків пріоритетного значення набуло створення загальноєвропейської структури безпеки із залученням універсальних і регіональних світових організацій. Причому Україна як вагома й невід'ємна принципова компонента міжнародної безпеки бере активну участь у розбудові й зміцненні загальноєвропейської структури безпеки. Такою міждержавною діяльністю Україна не лише заявила про своє існування, а й сформувала принципи міжнародної політики. Україна – член-засновник ООН, суб'єкт міжнародного права – творить самостійну міжнародну політику на засадах міжнародного права та тих, що продиктовані її державними інтересами і чинником геополітичного положення в Європі.

3. Україно-російські відносини у різні історичні періоди.

У «Основних напрямках зовнішньої політики України», схвалених Верховною Радою України 2 липня 1993 р., зазначено: Україна з огляду на особливості історичного розвитку, геополітичного та гео економічного розташування українсько-російські відносини розглядає домінантою двосторонніх відносин з прикордонними державами.

Особливості розбудови цих відносин обумовлені історичними зв'язками, геополітичним розташуванням України, спільністю кордонів, значною кількістю росіян, котрі живуть в Україні, необхідністю розв'язувати подібні економічні проблеми перехідного періоду, розвинутістю наукових, культурних зв'язків та суто людських взаємин.

У 2017 році Україна блокує товарообмін з тимчасово окупованими територіями Донецької і Луганської областей.

27 грудня 2017 року, спочатку у тестовому режимі, а з 1 січня 2018 року – запроваджено біометричний контроль.

21 березня 2018 Уряд підтримав пропозицію Мінекономрозвитку про припинення дії Програми економічного співробітництва між Україною та Російською Федерацією на 2011–2020 роки.

6 грудня 2018 року Верховна Рада України прийняла закон «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією». З 24 лютого 2022 року Росія продовжила війну проти України. Агресор знищив критичну інфраструктуру.

Ми переконані, що пройде небагато часу, і Росія змушена буде, за рішенням міжнародних Трибуналів, компенсувати завдану шкоду. Зло повинно бути наказе. Єдине, що неможливо буде повернути, так це матерям загиблих синів, дітям – батьків, сестрам – братів.

4. Відносини України з Казахстаном, Вірменією, Грузією та іншими пострадянськими республіками.

Між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Казахською Радянською Соціалістичною Республікою у 1991 р. було підписано Договір про співпрацю. У грудні того ж року Україна однією з перших визнала незалежність Республіки Казахстан. Дипломатичні відносини між країнами було встановлено 23 липня 1992 р. З цього дня динамічно розвивається й зміцнюється двостороннє співробітництво в усіх сферах життєдіяльності.

Було підписано у 1994–1997 рр. понад 30 двосторонніх документів. У цей період напрацьовувалися концептуальні підходи у сфері співробітництва між Україною та Казахстаном, визначалися пріоритети взаємодії, відкривалися дипломатичні місії. Так, у травні 1994 р. в Алмати почало діяти Посольство України в Казахстані (з 2001 р. – в Астані). З грудня 1994 р. працює Посольство Республіки Казахстан у Києві. У 2001 р. в Алмати було відкрито Генеральне консульство України, запрацювали консульські установи Казахстану у Львові (2008), українські – у Кустанаї (2004) та Караганді (2012). Через політичні контакти на вищому рівні була актуалізована політична воля й обопільне бажання двох народів розвивати взаємовигідне співробітництво в різних сферах, поглиблювати співпрацю з урахуванням геополітичних і національних інтересів. Під час офіційного візиту президента Казахстану в Україну в 1994 р. було підписано Декларацію президентів «Сучасний світ: виклики і небезпеки», яка окреслила основні пріоритети зов-

нішньої політики обох країн на найближчу перспективу. Одночасно було укладено базовий Договір про дружбу і співробітництво.

Високий рівень міждержавної співпраці був досягнутий завдяки активному політичному діалогу (понад 50 офіційних двосторонніх зустрічей), що підтверджує пріоритетність українсько-казахстанських відносин для лідерів обох країн. Так, зокрема, у вересні 1995 р. відбувся офіційний візит Президента України до Казахстану; у 1999 р. – візит президента Казахстану в Україну. У результаті було укладено Договір про економічне співробітництво на 1999–2009 роки. У подальшому розширилося співробітництво в культурно-гуманітарній сфері, що сприяло розвитку відносин між двома народами. Роком Казахстану в Україні та України в Казахстані були оголошені 2007–2008 рр. відповідно. У вересні 2010 р. під час офіційного візиту президента Казахстану в Україну була досягнута домовленість про відновлення поставок казахстанської нафти в нашу країну відповідно до раніше підписаних угод, зокрема Угоди про принципи співробітництва в нафтогазових галузях та Угоди про співпрацю в поставках казахстанської нафти в Україну та її транзитну територією України.

Спільні підходи обох країн до проблем інтеграції в провідні міжнародні об'єднання трансформувалися в активну співпрацю, зокрема в рамках Організації з безпеки і співробітництва у Європі. Спочатку Україна підтримала Астану під час висунення РК для головування в ОБСЄ у 2010 р., через три роки, також за підтримки Казахстану, Україна очолила ОБСЄ. Загальні проблеми у сфері екології, пов'язані з Чорнобильською катастрофою та 40-річним функціонуванням Семіпалатинського ядерного полігона, також служили взаєморозумінню офіційних Києва та Астани, що віддзеркалюється в їх взаємодії в рамках проектів міжнародних організацій на кшталт ООН.

Сьогодні головний вектор зовнішньоекономічних зусиль України у відносинах із Казахстаном зумовлюється такими факторами:

– особливостями геополітичних і гео економічних процесів, які сьогодні мають місце в регіоні Центральної Азії та сприяють значному підвищенню значення Республіки Казахстан у формуванні та забезпеченні нової регіональної й міжнародної безпеки,

розвитку нових енерготранспортних коридорів, регіональних структур та об'єднань;

– загостренням боротьби за вплив на Казахстан між Євросоюзом, США, Росією, Китаєм, Іраном і Туреччиною, що дає змогу Астані вміло використовувати цю ситуацію для розвитку як своєї країни, так і впливу в регіоні, просування власних енерготранспортних, економічних інтересів і питань безпеки на міжнародній арені;

– зростаючою зацікавленістю України у співпраці з Казахстаном із питань енергетичної політики, зміцнення своєї присутності на казахстанському ринку і в залученні казахстанських інвестицій в економіку України;

– феноменом країн Центральної Азії, який полягає в їхній активній участі в роботі європейських (ОБСЄ, ЄБРР, НАТО) та азійських (ОЕС, ОІВ, Азіатський банк розвитку, Ісламський банк розвитку) регіональних міжнародних організаціях і фінансових установах.

Між Україною та Казахстаном практично немає конфліктних інтересів в економічній сфері, тому саме економічне партнерство між двома державами завжди було стабільним, з широким потенціалом і перспективами. Особливе значення в українсько-казахстанському співробітництві приділяється взаємодії в енергетичній сфері, адже можливості для експорту й транзиту енергоносіїв на ринки Центральної та Північної Європи є стратегічно важливими й для Астани. Одним із найвідоміших спільних проєктів в енергетичній сфері стало заповнення казахстанською сировиною нафтопроводу Одеса – Броди, проте Москва зуміла створити перешкоди на шляху його реалізації. Однак в Астані добре розуміють, що поставки вуглеводневої сировини дають можливість Казахстану отримати доступ до Чорного моря, посилити геополітичне значення і, як наслідок, принесуть великі політичні та економічні дивіденди. Зусилля Києва також спрямовані на реалізацію стратегії енергетичної безпеки шляхом диверсифікації поставок енергоносіїв. На цьому напрямі співпраці може стартувати новий етап у разі досягнення позитивних результатів переговорного процесу Астани з Азербайджаном про можливість спільного транспортування нафти та природного газу.

Документом, що заклав основи двосторонніх українсько-вірменських відносин, є підписаний 14 травня 1996 року Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Республікою Вірменія. Договірно-правова база відносин складається з 72 документів, що регулюють співробітництво в різних сферах і на різних, в тому числі і регіональних рівнях.

Під час загострень між Азербайджаном та Вірменією, які почалися 12 липня 2020 року, Україна обрала проазербайджанську позицію, висловлюючи підтримку «територіальної цілісності Азербайджану».

За даними Державної служби статистики України, у 2020 році обсяг торгівлі товарами між Україною та РВ дорівнює \$129,6 млн (зменшення на 14,5% порівняно з 2019 роком), експорт – \$112,2 млн дол. США (↓14,4%), імпорт – \$17,6 млн (↓12,2%). Сальдо торгівлі товарами для України позитивне – \$ 94,8 млн.

За 2020 рік, порівняно з 2019 роком, зовнішньоторговельний обіг послугами між Україною та Вірменією зменшився на 52,4% та склав \$ 6,9 млн дол. США. Обсяги експорту українських послуг до Вірменії зменшилися на 67,8% та склали \$ 4,7 млн. Обсяги імпорту послуг із Вірменії до України зменшилися на 74,7 % та становили \$2,2 млн. Сальдо у торгівлі послугами за цей період для України позитивне – \$ 2,5 млн.

Питання для самоперевірки

1. Які обставини сприяли утворенню СНД?
2. Вкажіть установчі документи, які заклали основи СНД.
3. Розкрийте окремі регіональні об'єднання на пострадянському просторі за участю України.
4. Охарактеризуйте особливості міжнародного визнання незалежності України та встановлення нею міжнародних відносин.
5. Дайте характеристику україно-російським відносинам у різні історичні періоди.
6. Розкрийте специфіку відносини України з пострадянськими республіками.

Тема 4. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України

План

1. Євроатлантичний напрямок зовнішньої політики України. Миротворчі місії України.

2. Європейська та євроатлантична інтеграція як взаємодіючі національні пріоритети України.

3. Еволюція ролі НАТО та сучасні виклики безпеки. Принцип позаблокового та без'ядерного статусу.

4. Допомога Україні з боку країн НАТО проти російської агресії.

Ключові слова: євроінтеграція, євроатлантична інтеграція, міжнародна миротворча діяльність, суверенітет, російська агресія, Стратегічна концепція.

Рекомендована література: [6, 11, 12, 16, 25].

1. Євроатлантичний напрямок зовнішньої політики України. Миротворчі місії України.

Питання євроатлантичного вектора розвитку України виникло майже одразу після проголошення у 1991 р. незалежності нашої держави. Однак у 1990–2000-х роках воно мало здебільшого декларативний характер, не було концептуалізовано як на рівні зовнішньополітичних пріоритетів, так і національної стратегії реалізації.

23 травня 2002 р. Рада національної безпеки і оборони України прийняла стратегію співробітництва з НАТО, в якій кінцевою метою визначено набуття повноправного членства у Північноатлантичному альянсі. Це рішення зумовлене цілою низкою чинників, серед яких: усвідомлення докорінних змін у геополітичній ситуації після «холодної війни», зміна глобальних дезінтеграційних тенденцій інтеграційними тощо. Врешті-решт, стало зрозумілим, що від того, до яких інтеграційних процесів буде залучена Україна, залежатиме її майбутнє як нації, держави, суб'єкта міжнародних відносин і світової політики.

Євроатлантична інтеграція є процесом політичної, юридичної, економічної, соціальної та культурної інтеграції європейських держав. На сучасному етапі вона стала цивілізаційним вибором

України, що посідає чільне місце серед її зовнішньополітичних пріоритетів. Її успішне втілення дасть можливість завершити реформи, модернізувати економіку, залучити іноземні інвестиції, підвищити конкурентоспроможність на ринках ЄС, до яких Україна вже отримала доступ. Євроатлантична інтеграція має не лише економічні, а й політичні, безпекові, соціальні переваги, позаяк означає зміцнення безпеки, політичної, соціальної стабільності, утвердження принципів і цінностей демократії.

Удосконалення правового забезпечення євроатлантичного курсу України обумовлено потребами зміцнення демократичних інститутів, посилення громадянського суспільства; забезпечення прав людини та гарантування прав національних меншин згідно з європейськими стандартами; відновлення територіальної цілісності та реінтеграції України; стимулювання економічного розвитку. Євроатлантична інтеграція України має спиратися на детально розроблену правову базу, чітке розуміння етапності/логіки процесу набуття членства в євроатлантичних структурах, стратегічне планування та наукове осмислення цих процесів. Це дасть змогу коригувати перебіг цих процесів та мінімізувати можливі негативні наслідки для України, враховуючи участь держави у збройному конфлікті.

Наразі в Україні спостерігається тенденція об'єднання курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію в політико-правових актах, що є відображенням позитивних структурних зрушень, якими супроводжуються реформи на шляху України як до ЄС, так і НАТО.

Для України надзвичайно важливий досвід країн НАТО та ЄС з демократичного реформування влади і суспільства, а також різнобічна допомога у розв'язанні різноманітних завдань на шляху євроатлантичної інтеграції. Водночас підготовка України до членства в НАТО може бути підпорядкована вимогам, які будуть складними для виконання (наприклад, якщо від неї очікуватимуть встановлення відносин добросусідства з усіма державами, з якими вона має кордони).

Нині Україна активно просувається шляхом приєднання до Північноатлантичного альянсу. Підтвердженням цього є визнання її країною-аспірантом з боку НАТО, здійснене у березні 2018 р. Так Брюссель підтверджує статус Києва як партнера, що

задекларував прагнення до членства в євроатлантичній системі колективної безпеки. Статус країни-аспіранта є обов'язковою умовою здійснення подальших кроків – підготовки Плану дій щодо членства. Тож статус країни-аспіранта стає важливим кроком в інтенсифікації політичного зближення України та НАТО, відкриває двері до нового етапу поглиблення відносин. Політика європейської інтеграції та розвиток двохсторонніх відносин з Європейським Союзом залишаються ключовим зовнішньополітичним пріоритетом України. Формат двосторонніх відносин Україна – ЄС визначений Угодою про асоціацію, що включає поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) між ЄС та Україною, робить нашу державу пріоритетним партнером Європейського Союзу.

2. Європейська та євроатлантична інтеграція як взаємодіючі національні пріоритети України.

Пріоритетом зовнішньої політики України визначена інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та євроатлантичний простір безпеки. Це зумовлено:

1. Після розпаду СРСР та світової соціалістичної системи країнам Заходу належала провідна роль у міжнародній системі, зокрема у всесвітньому економічному комплексі та міжнародних інституційних механізмах управління глобальними та регіональними процесами;

2. Країни Заходу мають досить високі життєві стандарти, розвинені демократичні інститути і традиції, відносно стабільні політичні режими.

3. Вступ до НАТО розглядається як гарантія безпеки України.

4. Європейський Союз, що утворився в 1992 р., відкриває перед Україною перспективи кращого використання переваг міжнародного поділу праці, економічного і соціального прогресу.

Європейський та євроатлантичний вибір розглядався як важливий фактор політичної стабільності, економічного розвитку, відновлення європейської сутності України. У нормативно-законодавчих документах (Постанова Верховної Ради України «Основні напрями зовнішньої політики України», Указ Президента України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002-

2011 рр.», Закон України «Про основи національної безпеки України», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики») метою України визначено вступ у європейські та євроатлантичні структури при збереженні добросусідських відносин з усіма сусідами. Залишаючись членом СНД, Україна виявила прагнула стати членом низки європейських організацій, передусім ЄС і НАТО. Про бажання приєднатися до ЄС керівництво нашої країни заявило вже майже відразу після проголошення державної незалежності.

У 1997 р. Україна і НАТО підписали спільний документ «Хартія про особливе партнерство», де записано: «Україна виходить з того, що кінцевою метою її євроінтеграційної політики є вступ до НАТО як загальноєвропейської структури безпеки». Заявляючи про своє прагнення вступити в НАТО, українське керівництво виходило з того, що членство в цій організації:

- 1) стане гарантією її суверенітету, забезпечить гарантований захист і безпеку країни;
- 2) дозволить отримати доступ до системи прийняття рішень що впливають на широкий спектр питань європейських процесів;
- 3) сприятиме більш повній реалізації діючого науково-технічного потенціалу;
- 4) забезпечить сучасне облаштування кордонів;
- 5) забезпечить позитивні структурні зміни в українському суспільстві, зокрема зміцнення демократії;
- 6) підвищить міжнародний імідж України;
- 7) прискорить процес прийняття в Європейський Союз.

Наміри України бути членом НАТО підкріплювалися реальними діями і кроками. У 1994 р. Україна приєдналася до Програми «Партнерство заради миру», яка була створена НАТО, для військової співпраці з державами та колишніми республіками СРСР, Центральної Азії, які не були членами Альянсу. На виконання зазначеної програми українські війська були залучені до кількох десятків спільних з країнами-членами та партнерами НАТО військових навчань як на території України, так і за кордоном. У 1992 р. Україна стала членом Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Було започатковано участь нашої держави у міжнародній миротворчій діяльності ОБСЄ. Представники України працювали в місіях ОБСЄ в Грузії,

Хорватії, Боснії і Герцеговині та в групі помічників Повно важного представника Діючого Голови в Нагірному Карабасі. У 1995 р. Україна приєдналася до Ради Європи. При вступі до цієї організації вона зобов'язалась дотримуватись своїх загальних обов'язків згідно зі Статутом Ради Європи, а саме – плюралістичної демократії, верховенства права та захисту прав людини і основних свобод усіх осіб під її юрисдикцією. Тоді Україна також погодилась виконати, у визначені терміни, ряд спеціальних зобов'язань. Відтоді Україна підписала чимало міжнародних документів, серед яких: Європейської конвенції з прав людини, Європейської конвенції про запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Рамкова конвенція про захист національних меншин, Європейська конвенція про передачу засуджених осіб, Європейська конвенція про видачу правопорушників, Європейська конвенція з кримінальних справ тощо.

Україна також приєдналася до Європейської хартії місцевого самоврядування. У вересні 2005 р. було завершено процедуру ратифікації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. У своїй законотворчій діяльності Україна постійно дослухається до рекомендацій Венеціанської комісії («За демократію через право»), що є одним з підрозділів Ради Європи.

Важливими складовими співпраці України з ОБСЄ та Радою Європи стало міжнародне спостереження за перебігом виборів у нашій країні. Україна регулярно запрошувала спостерігачів від ОБСЄ та Ради Європи на парламентські, президентські, регіональні вибори. Місії спостереження робили загалом позитивні висновки щодо виборчого процесу в Україні і вносили рекомендації щодо його подальшого вдосконалення.

3. Еволюція ролі НАТО та сучасні виклики безпеки. Принцип позаблокового та без'ядерного статусу.

Заснування НАТО відповідає 51 статті Статуту ООН, де вказується, що «Статут ні в якій мірі не зачіпає невід'ємне право на індивідуальну або колективну самооборону, якщо відбудеться військовий напад на Члена Організації...». У часи холодної війни Альянс ніколи і ніде не використовував військову силу проти третіх країн або проти своїх же держав-членів. Водночас СРСР, на чолі Організації Варшавського договору, застосовував засіб

військового втручання у внутрішні справи союзників по соціалістичному табору, як це було в Угорщині 1956 р. і Чехословаччині 1968 р.

Після завершення холодної війни Альянс перебрав на себе нові ключові завдання, як-то зміцнення безпеки шляхом заохочення партнерських відносин з усіма демократичними країнами Європи до Кавказу та Центральної Азії. У відповідь на зміни, що сталися у загальному середовищі безпеки, Альянс також перебрав на себе додаткову відповідальність. Це, зокрема, подолання нестабільності, що походить від регіональних та етнічних конфліктів на території Європи, та загроз, що виникають поза межами євроатлантичного регіону.

Сьогодні діяльність Альянсу дедалі розширюється, охоплюючи співпрацю з Україною, Росією та іншими державами, які не входять до складу НАТО, а також зусилля, спрямовані на те, щоб зробити Альянс здатним запобігати новим викликам у галузі безпеки, які властиві XXI століттю, як, наприклад, міжнародний тероризм та поширення зброї масового знищення. Щоб зберегти свою ефективність стосовно захисту та зміцнення безпеки за умов нинішнього швидко змінюваного середовища безпеки, Альянс нині запроваджує ґрунтовну трансформацію, яка охоплює усі аспекти його діяльності й передбачає запровадження нових завдань, вступ нових членів, вдосконалення військового потенціалу, розбудову нових партнерських відносин та новий спосіб ведення справ.

Стратегічна концепція – це офіційний документ, в якому визначені довгострокові цілі, характер та основоположні завдання НАТО у галузі безпеки. У ньому також надано характеристику новим умовам безпеки, уточнено основи підходу Альянсу до безпеки та визначено напрямки подальшого реформування збройних сил країн-членів НАТО. У ній містяться три найважливіші завдання НАТО: колективна оборона, кризове регулювання та безпека на основі співробітництва, а також підкреслюється солідарність Північноатлантичного союзу, важливість трансатлантичних консультацій та необхідність постійно здійснювати процес реформ.

У Стратегічній концепції також стверджується, яким чином НАТО намагається зміцнити міжнародну безпеку завдяки співробітництву. Для цього Північноатлантичний союз докла-

датиме серйозніших зусиль у галузі контролю над озброєннями, роззброєння та нерозповсюдження, наголошуючи на політиці відкритих дверей НАТО по відношенню до всіх європейських країн і значно поглиблюючи свої партнерські відносини у широкому сенсі. Крім цього, НАТО й надалі проводитиме реорганізацію та реформування. У Стратегічній концепції знову закріплені незмінна мета та основні цінності й принципи НАТО, а потім окремо виділені основні завдання організації.

Консультації між країнами-членами становлять основну складову процесу ухвалення рішень в НАТО, надаючи союзникам змогу здійснювати обмін думками й інформацією, а також вести обговорення, перш ніж ухвалити рішення з будь-якого конкретного питання або вжити практичних заходів. Консультації торкаються усіх питань, що становлять інтерес для Альянсу, а саме: розбудова нових галузей військового потенціалу, відносини співпраці з країнами – нечленами НАТО, військові операції тощо. Фактично, дискусії охоплюють усі аспекти щоденної діяльності Альянсу, основні цілі організації і її першорядні завдання. До того ж країни – члени Альянсу мають змогу виносити на розгляд Північноатлантичної ради (ПАР) питання, які викликають стурбованість. Цю прерогативу окреслено у Статті 4 засновницького Договору НАТО, у якій йдеться: «Сторони проводитимуть консультації між собою у разі, якщо на думку будь-якої з них територіальна цілісність, політична незалежність або безпека будь-якої із сторін Договору зазнає загрози». Отже, процес консультацій покладено в основу діяльності НАТО. Він підкріплює політичний вимір Альянсу, даючи державам-членам змогу висловлювати думки й офіційну позицію, водночас забезпечуючи активну роль НАТО у галузі превентивної дипломатії, допомагаючи уникнути військового конфлікту. Процес консультацій є безперервним і проводиться як на офіційних, так і на неофіційних засадах. Скликання консультацій відбувається оперативно, адже усі держави – члени НАТО мають постійні представництва при штаб-квартирі НАТО у Брюсселі.

Розглянемо окремі відмінності між НАТО та ЄС. НАТО – це військово-політичний союз держав, головним завданням якого є захист свободи й безпеки його членів у Європі та Північній Америці відповідно до принципів Статуту ООН. Європейський

Союз – це регіональне об'єднання європейських держав, створене з метою подальшого поліпшення співпраці між народами Європи та підвищення її ролі на міжнародній арені. Євросоюз – це, насамперед, об'єднання, яке адекватно відображає рівень досягнутої економічної інтеграції.

У зовнішній політиці України зближення з ЄС та НАТО – це основні пріоритети. Водночас, ці дві міжнародні структури не є конкуруючими, а взаємно доповнюють одна одну. Якщо НАТО – це, в першу чергу, безпека, а вже потім – зміцнення демократії, економіки, соціальної сфери держав-членів, то Європейський Союз – це, передусім, ринкова економіка, економічне зростання та стабільність, соціальне поліпшення життя.

Питання для самоперевірки

1. Які основні історичні події призвели до створення НАТО?
2. У чому зміст Північноатлантичного договору?
3. Що складає систему безпеки на платформі НАТО?
4. Розкрийте суть Стратегічної концепції НАТО.
5. З'ясуйте відмінність між ЄС і НАТО.

Тема 5. Співпраця України та країн Вишеградської четвірки: напрацювання та перспективи

План

1. Оцінка моделей партнерства між Україною та Вишеградською четвіркою.
2. Можливості інструментів розвитку взаємовигідних відносин у форматі Україна – «Вишеград+».
3. Візовий діалог Україна-ЄС: контекст Вишеградської четвірки.
4. Міжнародно-правовий механізм співпраці України та Вишеградської групи. Військові та безпекові питання у відносинах Вишеградської четвірки.

Ключові слова: Вишеградська група, міждержавне співробітництво, східне партнерство, безвізовий режим, місцевий прикордонний рух.

Рекомендована література: [1, 8, 9, 15, 23].

1. Оцінка моделей партнерства між Україною та Вишеградською четвіркою.

Початком відліку історії Вишеградської групи вважається 15 лютого 1991 р. В угорському містечку Вишеград відбулася зустріч президентів Польщі і Чехословаччини та прем'єр-міністра Угорщини, у ході якої підписано рамковий документ – Декларацію про співробітництво. Попри декларовану скерованість сторін на інтенсифікацію політичних, економічних, оборонних та культурних зв'язків, а також взаємну координацію дій у взаєминах з європейськими інституціями та міжнародними організаціями, основною метою форуму було подолання негативних наслідків комуністичного минулого та активізація відносин з НАТО і ЄС з наступним досягненням членства у них. Зі вступом до євроатлантичних та європейських структур у країнах Вишеградської групи з'явилися нові пріоритети: спільно лобювати свої інтереси у НАТО та ЄС, а також допомагати у розвитку інтеграційних ініціатив у країнах, що є кандидатами на вступ до них та тих, що позбавлені чітко визначених перспектив членства, проте мають підстави для здійснення активного співробітництва. Одним із напрямків посиленої активності країн Вишеграду став регіон Східної Європи, чільне місце у якому посіла Україна.

Упродовж періоду існування Вишеградської групи Україна демонструвала постійну зацікавленість у її функціонуванні. У схваленій 2 липня 1993 р. Верховною Радою України постанові «Про основні напрямки зовнішньої політики України» одним із пріоритетів було визначено нарощування співпраці з країнами Вишеграду. Неодноразовими були наміри набуття членства в організації. Проте затяжна політична та економічна криза, відставання у показниках соціального благополуччя, а також відверто ворожа позиція Росії щодо розширення формату Вишеграду за рахунок приєднання до нього України не дозволили реалізувати ці наміри.

Неможливість України приєднатися до Вишеградської групи не означає зупинку поглиблювати співробітництво з її членами. Упродовж періоду існування Вишеграду країни-члени створили для цього достатні передумови. По-перше, між Україною та країнами четвірки нагромадженою є солідна нормативно-правова

база, що регулює різні аспекти дво- та багатосторонньої взаємодії між ними. По-друге, сторони активно співпрацюють у форматі двох єврорегіонів: у функціонуванні єврорегіону «Карпати» беруть участь Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія та Україна, до участі у єврорегіоні «Буг» залученими є Польща, Білорусь та Україна. По-третє, між Україною та країнами Вишеградської четвірки активно здійснюється торгівельне співробітництво, позначене постійно зростаючим товарообігом. По-четверте, зі вступом до ЄС країни Вишеграду автоматично перетворилися на його прикордоння.

Початком формальної політичної взаємодії Вишеградської четвірки з Україною вважається 3 грудня 1999 р. Під час зустрічі у Герлахові у Високих Татрах президенти Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини офіційно заявили про своє бажання підтримувати проєвропейські сили в Україні. За ініціативи польського президента питання поглиблення співпраці країн Вишеграду з Україною було поставлено на порядок денний у 2003 р. Мотивуючи інтенсифікацію стосунків з Україною інтересами безпеки Центрально-Східної Європи, президент запропонував ЄС проєкт політики східного виміру, що передбачав підписання Угод про асоціацію з Україною, Молдовою та Білоруссю за умови їх демократизації, а також забезпечення у довгостроковій перспективі вступу України до ЄС.

12 травня 2004 р. Прем'єр-міністри країн Вишеграду підписали Кромерізьку декларацію – документ, що визначив на довготривалу перспективу нові напрямки, принципи та завдання співпраці країн об'єднання за умов їх повноправного членства у ЄС. Окрім іншого, документ передбачав активізацію співпраці не з членами форуму в так званому форматі “В4+”, основною ідеєю якої визначалася передача інтеграційного досвіду та підтримка сусідів, які бажають інтеграції. Серед держав, запрошених до партнерства у рамках Вишеградської групи, одне з основних місць посіла Україна.

З 2005 р. між Україною та Вишеградською групою почало активно розвиватися співробітництво у політичній сфері. 10 червня 2005 р. у польському містечку Казімерж відбулася зустріч Прем'єр-міністрів країн Вишеградської четвірки, до участі у якій запрошено главу українського уряду Ю. Тимошенко. У ході

обговорень вишеградські лідери взяли на себе зобов'язання допомагати українським колегам з виконанням плану дій ЄС-Україна, передусім у сферах інституційного розвитку, регіонального співробітництва та проведення реформ. На наступних зустрічах керівництва країн-членів Вишеграду питання підтримки інтеграції України в ЄС та НАТО продовжували залишатися предметом підвищеної зацікавленості. Разом з тим, з часом стало очевидним, що політична взаємодія сторін більшою мірою зводилася до рівня декларативних заяв щодо підтримки європейських та євроатлантичних прагнень нашої держави та надання їй теоретичної і частково практичної підтримки в отриманні інтеграційного досвіду від країн цього об'єднання. Чи не найбільш активно у форматі «В-4 + Україна» здійснюється взаємодія у військовій сфері. Вишеград намагається допомогти офіційному Києву здійснити перехід армії на стандарти НАТО, а також гарантує сприяння у проведенні інформаційної кампанії на підтримку альянсу.

Соціокультурні взаємини України з країнами Вишеградської групи здійснюються за посередництвом створеного у червні 2000 р. Вишеградського Фонду. За рахунок членських внесків країн членів, фондом фінансуються різноманітні проекти у галузі культури, освіти та спорту. З 2004 р. зі вступом країн Вишеграду до Євросоюзу, фонд вдався до активної реалізації ще одного проекту – українські молоді фахівці, випускники вузів отримали можливість за запрошенням країн Вишеграду продовжувати навчання у вузах Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини.

Важливою формою співробітництва між країнами Вишеградської групи та Україною стали розроблені європейською комісією у 2007 р. програми сусідства. Із 12 діючих програм Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина та Україна задіяними є у трьох: «Польща-Білорусь-Україна», «Угорщина-Словаччина-Україна» та транснаціональна – CADSES, що поширюється на зону Центральної Адріатики – Дунаю Південно-Східної Європи. Програми передбачають надання ЄС фінансової та технічної підтримки процесам транскордонної, транснаціональної та міжрегіональної співпраці між країнами-членами ЄС та країнами, що стали його безпосередніми сусідами внаслідок чергового розширення. Проте, як свідчить досвід, реалізація названих програм в Україні відбувається повільно.

Черговою спробою здійснення взаємовигідного співробітництва з країнами-сусідами стала представлена на Празькому саміті у травні 2009 р. ініціатива східного партнерства, що стосується поглиблення інтеграції між ЄС та шістьма країнами-нечленами спільноти, у тому числі Україною. Розвиток програми східного партнерства та поглиблення взаємин країн четвірки з Україною посіли вагоме місце під час польського та чеського головування у Вишеградському об'єднанні.

Президентські вибори в Україні, парламентські вибори у Чехії, Словаччині та Угорщині, а також дострокові вибори президента у Польщі, що відбулися упродовж 2010 р., розпочали новий етап у взаєминах країн Вишеградської четвірки та України. Для України відносини з країнами Вишеградської групи частково відійшли на другий план. Зростання зовнішньополітичної активності Росії та посилення її зацікавленості у європейській політиці, а також активізація російсько-німецького співробітництва, що історично приховує у собі потенційну небезпеку для регіону Центрально-Східної Європи, спричинили початок здійснення країнами Вишеграду односторонніх заходів у сфері безпеки та оборони. У грудні 2007 р. зроблено першу офіційну заяву про намір створити бойову групу з військових підрозділів Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини. Проте цей процес затягнувся. На порядок денний необхідність створення бойової групи у черговий раз поставлена після оголошеної у листопаді 2010 р. нової стратегічної концепції НАТО, що передбачає розширення діяльності альянсу за межі європейського континенту, фактично ціною ослаблення внутрішньої оборонної спроможності.

Оголошена НАТО неспроможність гарантувати достатній рівень безпеки для Центрально-Східної Європи, а також конфлікти всередині самого альянсу та відсутність політичної єдності серед його членів стали поштовхом до активізації Вишеградської групи. 12 травня 2011 р. на зустрічі міністрів оборони країн-членів Вишеграду у словацькому місті Левоча прийнято рішення про початок процесу створення бойової групи, завершення якої у 2016 р. Передбачається, що збройні формування, очолити які має Польща, будуть підпорядковуватися військовим структурам ЄС і не будуть підзвітними НАТО. Успішна реалізація проекту розглядається його ініціаторами як

запорука відвернення «російської загрози» та гарантія посилення захищеності й безпеки регіону. До формування бойової групи запрошено Україну.

2. Можливості інструментів розвитку взаємовигідних відносин у форматі Україна – «Вишеград+».

За час співробітництва у форматі «Вишеград плюс» держави Вишеградської групи зробили чималий внесок у справу успішності просування східноєвропейських країн євроінтеграційним курсом. Напрями співробітництва України та Вишеграду:

1) забезпечення солідарної підтримки країнами Вишеграду європейських інтеграційних прагнень України;

2) передача країнами Вишеграду досвіду їх європейської інтеграції Україні;

3) координація зовнішньополітичної діяльності України і Вишеградської групи на двосторонній та багатосторонній основі;

4) формування багаторівневого механізму співробітництва Вишеграду і України у формі участі українських представників у засіданнях різних вишеградських структур та спеціально створених комісіях;

5) поширення програм Вишеградського фонду на Україну.

Політична взаємодія між В-4 та Україною повинна створити інструменти та можливості для такої взаємодії на нижчому рівні, на рівні громадянського суспільства. Міжнародний вишеградський фонд відіграє в цьому важливу роль. Програми (гранти, стипендії), які пропонує фонд, значною мірою сприяють взаємодії між громадянськими суспільствами країн В-4 та України. Українські організації, наприклад, мають можливість подавати заявки на отримання грантів від фонду, якщо вони співпрацюють в реалізації своїх проєктів з партнерами принаймні з двох вишеградських країн.

Інший ефективний інструмент, що широко використовується студентами з України, – це українська стипендіальна програма. Завдяки цій схемі фінансування українські студенти мають можливість упродовж деякого часу навчатися в університетах країн В-4. Посилення співробітництва з В4 дасть змогу Україні інтегруватися до Європи через її культурну, політичну, економічну та безпекову складові. Водночас для реалізації постав-

лених завдань потрібна політична воля та узгодженість позицій як нашої держави, так і країн-членів Вишеградської четвірки. Бажаним є узгодження пріоритетів програм міжнародної допомоги країн В4 щодо України, що посилить ефект від їх реалізації та сприятиме підвищенню рівня ефективності використання виділених фінансових ресурсів. Зокрема, для українського суспільства і політикуму є корисним досвід налагодження діалогу між її різними соціальними групами та політичними акторами щодо європейської інтеграції, що вдалося здійснити центральноєвропейським країнам.

3. Візовий діалог Україна-ЄС: контекст Вишеградської четвірки.

Активний рух до безвізового режиму розпочався з набранням чинності з 1 січня 2008 р. пакету Угод між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз та реадмісію. Країни Вишеградської групи належать до так званої групи «нових» країн Європейського Союзу, які нещодавно увійшли і в Шенгенський простір. З огляду на це візову політику і практику Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини щодо України в першу чергу слід розглядати як складову політики ЄС з візових питань. Наразі візова політика цих країн щодо України здійснюється на підставі Шенгенських *acquis*, Угоди про спрощення оформлення віз між Україною та ЄС, доповнень до неї, Візовим кодексом ЄС та Угод між Польщею та Україною, Угорщиною та Україною, Словацькою Республікою і Україною про місцевий прикордонний рух. Нові вимоги, правила та стандарти ЄС і Шенгену щодо візової політики стали новими як для країн Вишеградської четвірки, так і жителів України та її прикордоння.

У напрямку лібералізації візового режиму між Україною та ЄС за останній період:

1) досягнуто спрощення візової процедури щодо оформлення шенгенських віз (багаторазові, довготермінові та безкоштовні візи) для визначених категорій громадян України та запроваджено режим безвізових поїздок для власників службових та біометричних паспортів);

2) запроваджено місцевий прикордонний рух для жителів прикордонних територій України з Польщею, Угорщиною та Словаччиною;

3) розпочато новий етап візових відносин з ЄС, а саме: від спрощення процедури оформлення віз до поступової лібералізації візового режиму (скасування візових зборів для всіх категорій громадян України;

4) започатковано структурований візовий діалог з ЄС (формування заходів та рекомендацій, виконання яких дозволить запровадження безвізового режиму);

5) здійснено важливі кроки в реалізації Комунікації Європейської Комісії «Східне Партнерство», зокрема інтенсивно іде реалізація «Дорожньої карти», яка містить передумови та «технічні критерії», виконання яких дозволить скасувати візи у взаємовідносинах України з державами ЄС (безпека документів, у т.ч. запровадження збору біометричних даних; боротьба з нелегальною міграцією, включаючи реадмісію; підтримка громадського порядку та безпеки; захист фундаментальних прав людини).

Місцевий прикордонний рух – це спеціальний режим систематичного перетину кордону і перебування жителів прикордонних регіонів у визначеній прикордонній зоні сусідніх країн на підставі спеціального документу з метою родинного, соціально-культурного, туристично-оздоровчого, економічного, наукового спілкування. Застосування цього інструменту лібералізації візового режиму сприяє, в першу чергу, розвитку добросусідських відносин та регіональної співпраці, збереженню і підтримці соціальних, культурних, сімейних, економічних зв'язків між жителями прикордонних територій країн-сусідів тощо. Європейський Союз схвалив цей досвід, на сьогодні місцевий прикордонний рух став одним із ексклюзивних досягнень Європейського Союзу в напрямку лібералізації візового режиму з Україною.

4. Міжнародно-правовий механізм співпраці України та Вишеградської групи. Військові та безпекові питання у відносинах Вишеградської четвірки.

Механізм міжнародно-правового регулювання між державного співробітництва Вишеградської четвірки включає сукупність міжнародно-правових засобів та методів впливу на міждержавні правовідносини. Сутність юридичних особливостей МПР відносин Вишеградської четвірки обумовлена наявністю таких елементів:

а) двосторонніх і багатосторонніх угод, договорів, конвенцій, метою яких є регулювання регіональних міждержавних відносин;

б) політичної волі учасників Вишеградської четвірки;

в) балансу взаємних інтересів учасників політичного об'єднання;

г) невід'ємної складової МПР є підсистема індивідуальних і колективних заходів країн-учасниць і міждержавних статутних механізмів – міждержавних органів та організацій;

д) міждержавних організаційно-правових та інституційних механізмів, які є юридичною основою для впровадження політичних домовленостей.

Формальною підставою для проголошення цього міжнародного регіонального утворення стала підписана президентами Угорщини, Польщі та ЧСФР 15 лютого 1991 р. у Вишеграді (УНР) Декларація про співробітництво. У процесі реалізації регіональних пріоритетів у сфері політичного, економічного та культурного співробітництва Вишеградської групи був підписаний Договір про вільну торгівлю та створений Міжнародний вишеградський фонд.

На реалізацію положень Вишеградської Декларації 2004 р. були прийняті «Основні напрямки майбутніх сфер Вишеградського співробітництва», серед яких прикордонне або транскордонне співробітництво є одним із пріоритетних напрямків. Саме реалізація транскордонного співробітництва Угорщини, Польщі та Словаччини як представників Вишеградської четвірки та України є одним із перспективних напрямків регіонального інтеграційного розвитку.

Реалізація регіонального та транскордонного співробітництва Вишеградської четвірки та України здійснюється на конвенційній основі сформованих міжнародноправових механізмів у рамках Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. У Додатку до Рамкової Конвенції пропонуються моделі угод/договорів про транскордонне співробітництво, які пристосовані до потреб регіональних і місцевих властей. У наявності є п'ять моделей міждержавних угод та шість моделей угод консультативного характеру, в яких зазначається різний ступінь центра-

лізації і відмінності в адміністративних структурах країн-учасниць транскордонного співробітництва.

Сьогодні, під час російської агресії, ми як ніколи, відчуваємо підтримку з боку наших сусідів. Надзвичайно багато нам допомогли Польща, Чехія та Словаччина. Навіть Угорщина, яку деякі політики критикують за особливу позицію, виділила допомогу Україні на суму 200 млн євро.

Питання для самоперевірки

1. Вкажіть пріоритети країн Вишеградської групи, що пов'язані зі вступом до євроатлантичних та європейських структур.

2. Який рік став початком формальної політичної взаємодії Вишеградської четвірки з Україною?

3. Розкрийте зміст Кромерізької декларації.

4. Яка особливість соціокультурних взаємин України з країнами Вишеградської групи?

5. Охарактеризуйте напрями співробітництва України та Вишеграду.

6. Проаналізуйте допомогу Україні з боку країн Вишеградської четвірки під час російської агресії.

Тема 6. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України

План

1. Особливості становлення основних елементів та чинників розвитку транскордонного співробітництва українських регіонів з європейськими партнерами.

2. Організаційно-правові механізми та нормативні важелі регулювання транскордонного співробітництва в Україні. Інституційне забезпечення системи транскордонного співробітництва в ЄС та Україні.

3. Програми фінансової допомоги ЄС щодо сприяння розвитку транскордонного співробітництва.

4. Формування системи єврорегіональної співпраці країнами Центрально-Східної Європи, Балтії, України та СНД.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, єврорегіон, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, повна економічна інтеграція, російська агресія.

Рекомендована література: [21, 22, 27].

1. Особливості становлення основних елементів та чинників розвитку транскордонного співробітництва українських регіонів з європейськими партнерами.

Україна завдяки вигідному географічному та геополітичному положенню має значні потенційні можливості щодо розвитку транскордонної співпраці: 19 з 27 регіонів держави є прикордонними, їх сукупна площа становить близько 77 відсотків усієї території держави. Україна розташована на перетині торгових і туристичних шляхів між Європою, Азією і Близьким Сходом та має протяжний державний кордон (6992,982 кілометра). За протяжністю державного кордону Україна займає одне з перших місць у Європі.

Україна безпосередньо межує із сімома країнами: Республікою Білорусь, Республікою Молдова, Румунією, Республікою Польща, Угорщиною, Словацькою Республікою і Російською Федерацією. Через Чорне море Україна має спільні кордони з Турецькою Республікою, Республікою Болгарія і Грузією.

На території України утворено дев'ять єврорегіонів – Буг, Верхній Прут, Дністер, Дніпро, Карпатський, Нижній Дунай, Слобожанщина, Донбас та Ярославна. При цьому п'ять єврорегіонів утворено з державами-членами Європейського Союзу (Республіка Польща, Словацька Республіка, Румунія, Угорщина). Транскордонне співробітництво у рамках єврорегіонів здійснюється в Україні з 1993 року.

Транскордонне співробітництво спрямоване на подолання негативних аспектів існування кордонів і наслідків, які виникли на прикордонних територіях через їх розташування на національних окраїнах держав, і має на меті покращення умов життя населення.

Транскордонне співробітництво в Європі почало активно розвиватися у 1950-х роках, після Другої світової війни, коли представники багатьох прикордонних регіонів почали зустрічатися для обговорення можливості ліквідації кордонних бар'єрів та подальшого розвитку транскордонної співпраці. Основою цьому, передусім, стали потреба покращення життєвого рівня населення, бажання стабільного миру, усунення непотрібних обмежень, а також інших факторів, які спричинили роз'єднання людей та організацій у прикордонних регіонах. Проте у деяких західноєвропейських країнах, таких як Греція, Іспанія, Португалія, транскордонна співпраця активізувалася лише з 1980-х років завдяки серйозним політичним змінам, введенню демократичної системи врядування та членству в Європейському Союзі. У країнах Центральної та Східної Європи подібний процес розвитку співробітництва почав інтенсивно відбуватися після 1989 р.

Виконуючи водночас роз'єднуючу та контактну функції, кордони виконують роль: бар'єру (переважаючими є фактори відокремлення та закритості, також ефект економічної ізоляваності); фільтру (кордон є загалом відкритий, але виконує фільтруючу функцію згідно із завданнями національної безпеки); відкритого кордону (домінуючою є контактна функція і здійснюється транскордонне співробітництво як складова інтеграційного процесу).

Одними з найбільш суттєвих показників, що характеризують кордон, зокрема, в інтеграційних процесах, є рівень проникності та пропускну здатність кордону. Виділяють п'ять етапів інтеграції: зона вільної торгівлі (взаємне усунення митних зборів, збереження незалежної митної політики відносно третіх країн); митний союз (усунення будь-яких обмежень у взаємній торгівлі і ведення спільної тарифної політики з третіми країнами); спільний ринок (додаткове введення вільного руху капіталів та робочої сили); економічний та валютний союз (спільна економічна та монетарна політика, тяжіння до введення спільної валюти); повна економічна інтеграція (об'єднання економік, що зумовлює політичну інтеграцію – перспектива федерації).

На сьогодні на території Європейського континенту функціонує понад 50 єврорегіонів. Перший єврорегіон «Єврорегіо» був

заснований у 1958 р. Регіонами-учасниками є землі Нижня Саксонія та Північний Рейн – Вестфалія у Республіці Німеччина та провінції Гелдерланд, Оверейсел та Дренте з боку Нідерландів. Містами-учасниками є Мюнстер, Енсхеде та Хенджело. Цей єврорегіон бере початок у 1958 р., коли муніципальні об'єднання двох країн організували першу транскордонну конференцію. У 1966 р. була створена робоча група єврорегіону «Єврорегіо», метою якої було зміцнення співробітництв між регіонами. У ролі своєрідних локомотивів посилення регіоналізму в Європі та утворення різного роду міжтериторіальних об'єднань виступають регіони Німеччини. Особливою активністю вирізняється земля Північний Рейн Вестфалія, регіональні і місцеві органи влади якої вже давно і активно працюють у галузі транскордонного співробітництва. Як результат цієї роботи, стало утворення чотирьох єврорегіонів – «Центр-Гронау», «Рейн-Вааль», «Рейн-Маас-Норд», «Маас-Рейн».

2. Організаційно-правові механізми та нормативні важелі регулювання транскордонного співробітництва в Україні. Інституційне забезпечення системи транскордонного співробітництва в ЄС та Україні.

Основні напрями співробітництва єврорегіонів задекларовані в документах про їх утворення та, як правило, передбачають співробітництво в економічній, соціальній, адміністративній, культурно-освітній, інфраструктурній, екологічній, інформаційній сферах тощо. Утворення єврорегіонів відбувається шляхом укладання угод про прикордонне співробітництво між органами місцевої влади прикордонних територій. На цій основі формуються об'єднання адміністративно-територіальних одиниць муніципального і регіонального рівнів, які є зацікавленими у спільній реалізації різнопланових проєктів у межах даної сукупності прикордонних регіонів.

Серед основних нормативно-правових актів з питань розвитку транскордонного співробітництва слід виділити такі:

- Закон України «Про транскордонне співробітництво»;
- Закон України «Про місцеві державні адміністрації»;
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- Закон України «Про державний кордон»;

Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів»;

Постанова Верховної Ради України від 27 червня 2007 р. № 1242-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках єврорегіонів та перспективи транскордонного співробітництва»;

Указ Президента України від 19 грудня 2007 р. № 1236 «Про заходи щодо активізації євроінтеграційного прикордонного співробітництва»;

Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 594 «Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008 – 2011 роки»;

Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року»;

Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. № 587 «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів»;

Європейська хартія місцевого самоврядування та додатковий протокол до неї;

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними владами або громадами та три додаткові протоколи до неї.

Серед інших міжнародних правових документів, які мають вплив на розвиток транскордонного співробітництва, слід виділити такі:

Нова Угода про партнерство і співробітництво між Європейським Союзом та Україною;

Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті;

Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер;

Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту (Ганноверські принципи), розроблені та схвалені Радою Європи;

Європейська хартія просторового і регіонального розвитку (Торремоліноська Хартія);

Регламент Європейського Парламенту та Ради № 1082/2006 про Європейські угруповання з територіального співробітництва від 5 липня 2006 р.;

Концепція міжрегіонального та прикордонного співробітництва держав-учасниць СНД (Астана, 15 вересня 2004 р.).

У червні 2004 р. Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про транскордонне співробітництво», яким врегульовані правові, організаційні та економічні питання розвитку транскордонного співробітництва та його державної фінансової підтримки, розширені повноваження органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади у цій сфері. Парламент України також ратифікував Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними владами або громадами та два додаткові протоколи до неї, які визнають право місцевих та регіональних властей на здійснення транскордонного співробітництва.

Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки – це стратегічний документ, який визначає вектор розвитку транскордонного співробітництва на найближчі роки. Програма окреслює цілі та пріоритети, містить конкретні шляхи і способи розв'язання проблем, план заходів, джерела фінансування, визначає відповідальних виконавців цих заходів. Її реалізація має продовжити формувати позитивний міжнародний імідж країни, вирішити проблеми диспропорції у соціально-економічному розвитку регіонів України, підвищити рівень зайнятості населення регіонів України, сприяти приросту експорту та імпорту товарів та послуг, покращити екологію, сприяти залученню фінансування для реалізації транскордонних проєктів та створенню нових органів транскордонного співробітництва.

У документі визначено пріоритетні напрями розвитку транскордонного співробітництва на період до 2027 року, серед яких:

- реалізація в Україні Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону та Дунайської транснаціональної програми;
- реалізація проєктів (програм), що фінансуються за рахунок міжнародної технічної допомоги, а також програм прикордонного співробітництва у рамках Європейського територіального спів-

робітництва на 2021-2027 рр. в рамках фінансового інструменту «Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво» (NDICI);

– розвиток прикордонної інфраструктури гірських територій Карпат;

– розвиток інституційної спроможності суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва (асоціацій органів місцевого самоврядування, громадських організацій, європейських об'єднань територіального співробітництва та інших форм транскордонного співробітництва).

Інституціональне забезпечення реалізації державної регіональної політики здійснюється на трьох основних рівнях – національному, регіональному та місцевому.

3. Програми фінансової допомоги ЄС щодо сприяння розвитку транскордонного співробітництва.

З 1990 р. Європейський Союз здійснює фінансову підтримку транскордонного співробітництва шляхом використання ряду ініціатив, програм та проектів, а саме: INTERREG, PHARE CBC, TACIS CBC, PHARE CREDO, CADSES, MEDA, CARDS, LACE.

INTERREG є найбільшою програмою громадських (місцевих) ініціатив (Community Initiative) Європейського Союзу щодо підтримки розвитку прикордонних регіонів країн – членів Європейського Союзу і деяких приморських територій. Вона спрямована на активізацію участі прикордонних регіонів у створенні внутрішнього ринку, усунення кордонів та створення гомогенного європейського економічного простору та інтеграції соціальних, економічних та культурних компонентів Європи.

PHARE CBC – програма підтримки транскордонного співробітництва прикордонних територій країн Центральної Європи, які межують з Європейським Союзом і яка почала діяти з 1994 р. Іншими фінансовими інструментами Європейського Союзу стали програми TACIS CBC (охоплює прикордонні регіони Росії, України, Білорусії та Молдови), MEDA (для віддалених прикордонних регіонів країн не членів Європейського Союзу); CARDS (нова програма для західних Балканських країн), CADSES (програма для Центрального, Адріатичного, Дунайського, Південно-Східного Європейського простору); LACE (проект Асамблеї європейських прикордонних регіонів, мета якого проводити

роз'яснювальну та інформаційно-рекламну роботу позитивної практики транскордонного співробітництва).

4. Формування системи єврорегіональної співпраці країнами Центрально-Східної Європи, Балтії, України та СНД.

Більшість країн Східної Європи, чії прикордонні території формують єврорегіони, на початку 80-х років почали проводити політичні та економічні реформи і визначили своєю стратегічною метою інтеграцію до ЄС. Це обумовило необхідність ознайомлення з досвідом країн-членів ЄС з усіх питань соціально-економічного розвитку і зумовило їх намагання здійснити трансплантацію інститутів міжрегіонального та транскордонного співробітництва з Західної Європи, намагаючись уникнути можливого їх відторгнення та розробляючи відповідні заходи, що полегшують їх адаптацію.

Спочатку формувалися єврорегіони на кордонах з країнами-членами ЄС (Польща-Німеччина, Чехія-Німеччина, Австрія-Угорщина, Болгарія-Греція тощо), а потім почався процес формування єврорегіонів на інших кордонах (Польща-Чехія / Словаччина / Україна / Білорусія / Росія; Чехія-Словаччина / Польща, Угорщина-Румунія / Югославія / Україна / Словаччина тощо). Таким чином, досвід, набутий на кордонах із країнами-членами ЄС, переносився на інші прикордонні території.

Подібний процес спостерігається і в Україні – досвід формування єврорегіонів на західному кордоні («Карпатський єврорегіон», єврорегіони «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут») переноситься на північний, східний і південний кордони, де створилися два нові єврорегіони «Дніпро» та «Слобожанщина».

Процес формування єврорегіонів у країнах Східної Європи на їх інших кордонах, у тому числі з країнами Балтії та СНД.

«Бескиди» (PL / CZ / SK). Єврорегіон «Бескиди» лежить у прикордонній області північно-східної частини Чеської Республіки, в північнозахідній частині Словацької Республіки та у південній частині Польської Республіки. 9 червня 2000 року представники прикордонних регіонів підписали Угоду про приєднання чеського прикордоння до вже існуючого єврорегіону «Бескиди». Таким чином виник єврорегіон, який об'єднує прикордоння трьох посткомуністичних країн. Центром єврорегіону є

нижче перераховані міста: на чеській стороні – Фрідек-Містек, на польській – Біельсько-Біяла, а на словацькій – Жиліна.

Цілі єврорегіону «Бескиди» – розвиток спільного співробітництва з метою рівномірного та врівноваженого розвитку регіону, зближення його населення і установ в прикордонних районах, формування інтегрованого простору. Співпраця ведеться у таких сферах: обмін досвідом та інформацією щодо ринку праці, територіального планування та будівництва і вирішення спільних проблем у: транспорті, зв'язку, телекомунікацій, екології і охорони довкілля; економіці, торгівлі, малому та середньому підприємстві; галузі сільського і лісового господарства та харчової промисловості, галузі туризму, в т.ч. іноземного; освіті та охороні спільного культурного надбання; сфері запобігання та ліквідації наслідків стихійних лих; сфері забезпечення безпеки населення і взаємного співробітництва служб спасіння на території єврорегіону Бескиди.

«Глаценсіс» (PL / CZ). Рамкова угода про створення першого польсько-чеського єврорегіону «Глаценсіс» була підписана 5.12.1996 року у Градец Кральове. Засади функціонування єврорегіону «Глаценсіс» і всіх його органів, а також допоміжних структур полягають у такому: засади партнерства, рівноправності, рівнозначності сторін, що створили єврорегіон; принцип допомоги (субсидіарності); принцип солідарності прикордонних територій; принцип існування концепції стратегії транскордонного розвитку.

Асоціація «Карпатський єврорегіон». Міжнародну Асоціацію «Карпатський Єврорегіон» створено 14 лютого 1993 р., підписанням у м. Дебрецен (Угорщина) міністрами закордонних справ України, Польщі та Угорщини Декларації про співробітництво населення, яке проживає в Карпатському регіоні.

Цілями «Карпатського Єврорегіону» визначені такі: сприяння співробітництву в економічній, соціальній, науковій, екологічній, освітній, культурній галузях та в спорті; лобювання та втілення транскордонних проєктів, співробітництво з національними інституціями та організаціями. Місія Карпатського єврорегіону полягає у покращенні рівня життя населення даного регіону, збереженні миру, сприянні добросусідським відносинам по

обидві сторони кордонів, зменшенні ефекту ізоляції на кордонах, забезпечення прозорості кордонів.

«Нижній Дунай». Документи про формування та діяльність єврорегіону «Нижній Дунай» були підписані 14 серпня 1998 року в м. Галац (Румунія) на зустрічі керівників прикордонних регіонів України (Одеська область), Республіки Молдова (райони Вулканешти, Кагул, Кантемир) і Румунії (повіти Бреїла, Галац, Тульча) відповідно до положень Договору про добросусідство і співробітництво між Україною та Румунією, Протоколу про тристороннє співробітництво між Урядами України, Республіки Молдова та Румунії, підписаного у м. Ізмаїл 4 липня 1997 року. На даний час, на базі колишніх молдовських районів Вулканешти, Кантемир і Кагула сформовано повіт Кагул, який є членом єврорегіону «Нижній Дунай» від молдовської сторони.

«Верхній Прут». Єврорегіон створений 22.09.2000 року за Угодою між: Чернівецькою областю України; Ботошанським та Сучавським повітами Румунії; Бельцьким та Єдинецьким повітами Республіки Молдова, відповідно до положень Договору про добросусідство і співробітництво між Україною та Румунією, Протоколу про тристороннє співробітництво між Урядами України, Республіки Молдова та Румунії, підписаного у м. Ізмаїл 4 липня 1997 року. У жовтні 2003 року до єврорегіону приєдналися Івано-Франківська область України, а замість вказаних двох молдовських повітів, після проведення нової адміністративно-територіальної реформи, до складу єврорегіону входять шість новоутворених районів: Глоданы, Брічен, Єдінец, Окніца, Ришкань, Фелешть.

Метою створення Єврорегіону «Верхній Прут» є розширення існуючих субрегіональних зв'язків та сприяння подальшому розвитку транскордонного співробітництва адміністративно-територіальних одиниць держав-засновників, окремих міст, інших населених пунктів, органів місцевого самоврядування, державного управління, окремих установ, підприємств, неурядових і громадських організацій, національних меншин та окремих громадян у сферах економіки, освіти, науки, культури і спорту, а також розбудова нових механізмів міждержавного співробітництва та безпечний сталий (самовідтворюючий) розвиток

регіону в рамках інтеграції до сучасного загальноєвропейського процесу.

«Харків-Белгород» («Слобожанщина»). Єврорегіон створений у межах ядра Слобожанщини, вздовж осі між обласними центрами Белгородської та Харківської областей. На цій території концентрується основний економічний та технологічний потенціал суміжних регіонів. Загальна площа, що входить у транскордонну асоціацію складає 55% всієї площі обох областей. Мета створення першого українсько-російського єврорегіону – формування системи спільного просторового планування розвитку суміжних територій для забезпечення підвищення рівня розвитку економіки, інфраструктури і соціальної програмної підтримки розвитку територій.

Основними напрямками діяльності єврорегіону є створення функціональних ареалів усередині єврорегіону за ключовими проблемами: транспортної, екологічної та зайнятості. Інноваційна модель єврорегіону «Слобожанщина» включає формування прикордонного індустріального комплексу; прикордонного виставкового комплексу; митно-банківського терміналу; автозаправних станцій та станцій техобслуговування тощо.

Питання для самоперевірки

1. Чим зумовлені, на Вашу думку, можливості України щодо розвитку транскордонної співпраці?
2. Вкажіть найбільш суттєві показники, зокрема в інтеграційних процесах, характеризують кордон.
3. Які основні нормативно-правові акти з питань розвитку транскордонного співробітництва були прийняті в Україні?
4. Коли прийнятий та які основні положення розкриті у Законі України «Про транскордонне співробітництво»?
5. Розкрийте пріоритетні напрями розвитку транскордонного співробітництва відповідно до Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки.
6. Розкрийте процес формування єврорегіонів у країнах Східної Європи.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артёмов І. В. Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України. Український історичний збірник. 2014. Вип. 17. С. 226-235.
2. Аулін О. Українсько-казахстанські відносини: історія та перспективи [Електронний ресурс]. Україна: події, факти, коментарі. 2020. № 10. С. 46–51. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2020/ukr10.pdf>.
3. Вегеш М. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія» / М. Вегеш, М. Палінчак, В. Петрінко. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
4. Відносини між ЄС та Україною у фактах та цифрах URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/>
5. Воронянський О. В. Політологія: підручник / [Воронянський О. В., Кулішенко Т. Ю., Скубій І. В.]; Харків. нац. техн. ун-т сіл. госп-ва ім. Петра Василенка. Харків: ХНТУСГ ім. Петра Василенка, 2017. 179 с.
6. Євroatлантичний вектор України: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, І. О. Кресіна, А. І. Кудряченко, Ю. С. Шемшученко та ін. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Національна академія наук України, 2019. 328 с.
7. Європейський проєкт та Україна: монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. К.: НІСД, 2012. 192 с.
8. Зуб С. Інструменти розвитку взаємовигідних відносин у форматі Україна–«Вишеград+». Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. 2016. Вип. 2, ч. 1. С. 147–150.
9. Зуб С. Міжнародно-правовий механізм регулювання сучасних відносин між Україною і В4. Історичні і політологічні дослідження, № 1 (60), 2017. С. 262-270
10. Історія становлення відносин Україна-ЄС URL: <https://minjust.gov.ua/m/istoriya-stanovlennya-vidnosin-ukraina-es>
11. Корнієнко В. О. Україна в Європі і світі. електронний навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2018. URL: <https://multimedia.posibnyku.vntu.edu.ua/mm/Ukraine-EU/>
12. Кривчик Г. Г. Євроінтеграційний та євroatлантичний вектори зовнішньої політики України: [препринт]. Гендер і євроінтеграційні прагнення України: економіка, політика, культура: матеріали Міжнародної наук. конф., Дніпропетровськ: Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп., 2016. С. 55–59.
13. Міжнародні економічні відносини: підручник / за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 464 с.

14. Міжнародні економічні відносини. Навч. посібник. За редакцією Ю. Г. Козака. Одеса «ТОВ.ПЛУТОН», 2016. 352 с.

15. Мітрьєва С. І. Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України: аналіт. доп. / М. О. Лендшел, А. Д. Стряпко, А. М. Крижевський, Г. В. Гайтанжи; [Заг. ред. А. З. Гончарука]. К.: НІСД, 2013. 49 с.

16. НАТО як організація колективної безпеки. Україна-НАТО. 2019 р. URL:<https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/pro-nato/nato-yak-organizaciya-kolektivnoyi-bezpeki>

17. Партнерство Україна-ЄС у безпековій сфері: сучасний стан і перспективи. Київ-2021. 71 с. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/other/%D0%91%D0%95%D0%97%D0%9F%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%95%20%D0%9F%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%.pdf>

18. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.

19. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 40, ст.527) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

21. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 408 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text>

22. Про транскордонне співробітництво. Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 45, ст.499. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>

23. Пулішова В. На шляху до зміцненої співпраці: оцінка моделей партнерства між Україною та Вишеградською групою [Електронний ресурс]. Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин / упор. В. Пулішова, Т. Стражай. Братислава, 2010. С. 13–36. URL:<http://www.sfpa.sk/surec/static/pdf/kniha-ua-shengen-ua.pdf>.

24. Румянцев А. П., Климко Г. Н., Рокоча В. В., Шевченко В. Ю., Савчук В. І. Міжнародна економіка: Підручник. вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2006. 480 с.

25. Стратегічна концепція НАТО. URL: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_56626.htm

26. Тараненко Г. Г. Зовнішня політика України в умовах сучасних викликів глобальної і регіональної безпеки. *Politology bulletin*. 2018. Iss. 80. С. 61-67.

27. Транскордонне співробітництво. Мікула Н.А., Толкованов В.В. Київ: Крамар, 2011, 259 с.

28. Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Вип. II. Луцьк, Терен, 2019. 376 с.

29. Україна в інтеграційних процесах: стан і проблеми. участь України в регіональних торговельних союзах. Національна безпека і оборона. №7, 2007. URL: https://razumkov.org.ua/upload/NSD91_ukr_Torh_objed_SND.pdf

30. Україна в Європі і світі: Навчальний посібник / В. Галик; [відп. за випуск Л. В. Тимошенко]. К.: Знання, 2013. 364 с.

31. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України [Текст] : підручник / Людмила Чекаленко ; [за наук. ред. М. А. Кулініча] ; Дипломат. акад. України при М-ві закордон. справ України. 2-ге вид., допов. і оновл. Київ : LAT&K, 2015. 477 с.

32. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Навчальний посібник. Київ, В-цтво «Либідь», 2005. 576 с.